

Surovčák, Martin

Albánci a jejich původ

In: Surovčák, Martin. *Základy albanistiky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 37-79

ISBN 978-80-210-6587-1; ISBN 978-80-210-6590-1 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128886>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Albánci a jejich původ

Albánci patří dodnes k nejméně známým národům v Evropě, k čemuž bezpochyby přispěla jejich pohnutá historie, neboť toto etnikum po celá staletí zůstávalo ve stínu svých slavnějších sousedů a pokořitelů. Před Slovy postupujícími do balkánského vnitrozemí se uchýlili do hor, kde vedli polonomádký styl života v kmenově uspořádaných společenstvích stranou dominantních kulturních proudů. Albánská elitní kultura se začala rozvíjet se značným zpožděním. Až do samotného konce osmanské nadvlády se Turci intenzivně snažili u většinově muslimských Albánců potírat projevy národního uvědomění, protože jediným tehdy oficiálně vyznávaným ideálem byla jednota muslimského miléty bez ohledu na etnický původ. Proto i národní obrození u Albánců přišlo později než u ostatních evropských národů. Po roztržce albánského komunistického vedení s ostatními zeměmi socialistického bloku byl mateřský stát Albánců vystaven dlouhé mezinárodní izolaci. S uvolněním poměrů po pádu komunistického režimu si navíc Albánci získali nechvalnou pověst emigrantů, pro které je jejich vlast pouhým „tranzitním“ bodem. V horším případě se na jejich pověsti podepsaly předsudky a stereotypy spojené s kriminalitou. Nicméně albánská historie a kultura v širším evropském povědomí nadále zůstávají velmi málo známými.

Národní atributy

Etnonymum

Etnonymum, pod kterým je tento národ známý ve většině zemí světa – čes. *Albánc*, řec. *Αλβανός*, lat. *Albanus*, angl. *Albanian*, něm. *Albaner* apod. – se váže k ilyrskému kmenu **Albanů**, který obýval území dnešní střední Albánie a který ve svém díle *Geographica* (2. stol. n. l.) zaznamenal už alexandrijský učenec Klaudios Ptolemaios. Nejstarší podoba albánského etnonyma zněla **Arban**. Existuje hypotéza, že je etymologicky příbuzná s etnonymy jiných indoevropských národů, totiž Arménů a Irů. Někteří albanisté (Krahe, Domi, Çabej) přijali tvrzení, že jde o slovo odvozené ze základu *arb-* sufixem ilyrského původu *-ano*. Jiná, málo pravděpodobná, etymologická teorie v něm spatřuje složeninu *arë-bërës*, kterou lze vyložit jako *obdělávající zemi*. Teprve později se ne-

přízvučné *a* ve slově *arban* změnilo na *ë*, čímž vznikla podoba **arbën**. Z téhož základu jsou odvozena slovanská středověká pojmenování **Arban** (nebo s přesmyčkou **Raban**) a **Arbanas**. Byzantští Řekové používali pro Albánii označení *Arvanon*, z něhož pochází i varianta albánského etnonyma **Arvanitas** (řec. Αρβανίτης) označující autochtonní albánskou menšinu v Řecku. Turci tuto variantu zkomolili na **Arna(v)ut** (دوانرا), přičemž pro Albánii používali slovo *Arna(v)utluk*. Samotní Albánci ještě na začátku minulého století vnímali toto slovo jako velmi urážlivé, zatímco dnes je neutrální, bez negativních konotací. V jižních částech albánského jazykového prostoru proběhla ještě rotacizace souhlásky *n*, a tak vznikla varianta **arbër**. Ve středověku nazývali Albánci svou zemi *Arbën/Arbër* nebo *Arbëni/Arbëri*. Rozšířením původního *Arbër* o sufix vyjadřující geografickou příslušnost vznikla varianta **arbëresh**, která se dodnes zachovala u albánské menšiny v jižní Itálii, zatímco nerotacizovanou variantou **arbënesh** se označuje albánská komunita v okolí chorvatského Zadaru.

Zhruba v 17. stol. byla středověká podoba postupně vytlačena novým etnonymem: **shqip(ë)tar**. V lidové etymologii a ve výkladu M. Lambertze se klade do souvislosti se slovem *shqipe* nebo *shqiponjë*, tedy s orlem jakožto albánským národním symbolem, pročež se také Albáncům přezdívá „národ orlů“. Ve skutečnosti má však slovo *shqiptar* patrně mnohem prozaičtější etymologii. Usuzuje se totiž, že na počátku přechodu k novému etnonymu stálo příslovce *shqip*, jehož přímární význam zněl „správně“ či „srozumitelně“. Ve významu „albánský“ se zřídka objevuje už u starších albánských autorů 16.–17. století (Gj. Buzuku, P. Budi, P. Bogdani). Od příslovce *shqip* zpětně vzniklo stejně znějící adjektivum a od něj zase sloveso *shqiptoj* – původně „srozumitelně vyslovovat, mluvit“, které se v 17. století začalo používat ve významu „mluvit albánsky“. Etnonymum *shqiptar* je pak etymologicky vyložitelné právě pomocí slovesa *shqiptoj* jako „srozumitelně hovořící“, tj. „hovořící albánsky“. G. Mayer se domníval, že východiskem etymologie mladšího albánského etnonyma bylo právě sloveso *shqiptoj*, jehož původ spatřoval v latinském slovese *excipio*. Ze slova *shqiptar* pochází také starší české pojmenování **Škipetar** a obdoby v západních jazycích (např. franc. *chkipètar*), které se používaly hlavně v 19. století, a také srbské označení **Šiptar** (také **Šiftar**) označující kosovského Albánce, jež získalo teprve ve druhé polovině 20. stol. výrazně negativní konotace. Toskové nazývají Albánii **Shqipëri** a Gegové **Shqypni**, zatímco relativně pozdě vzniklé **shqiptari** (s přízvukem na poslední slabice) označuje Albánce jako celek.

Albánský orel

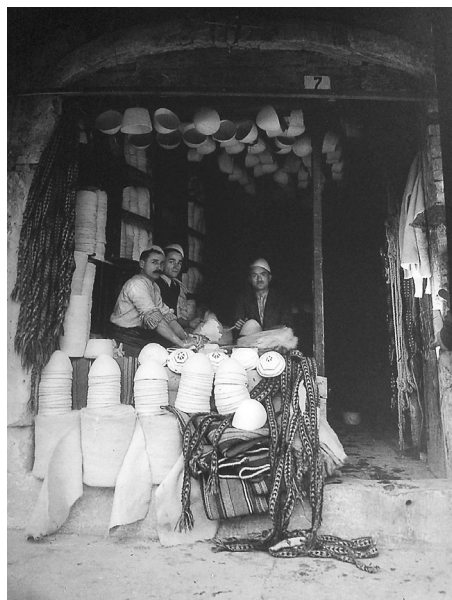
Černý dvouhlavý orel je bezesporu nejrozšířenějším symbolem albánství, který zdobí zároveň i národní vlajku. Nejprve je ale potřeba uvést na pravou míru jeden terminologický problém. Podle českých heraldických pravidel má orel dvě hlavy, zatímco orlice je jednohlavá. Albánci však hovoří o orlici (*shqiponjë e zezë dykrenore*). Nutno podotknout, že dvouhlavý orel se jako národní symbol neobjevuje pouze u Albánců, ale i u jiných národů (Srbů, Černohorců, Rusů). Historie orla jako heraldického symbolu sahá až do antického Říma. Po rozdělení římského impéria na západní a východní část (395) se začal na místo jednohlavého používat orel dvouhlavý. Zatímco na západě dobytém barbary upadl tento symbol v zapomnění, Byzanc jej zachovala jako oficiální znak říše a ortodoxní církve, přičemž byzantští císaři za určité zásluhy opravňovali používat dvouhlavého orla v erbu i některé balkánské feudální rody. Za to, že **Ondřej II. z rodu Muzaků** přemohl s pomocí dalších albánských aristokratických rodů v bitvě poblíž dnešní Kastorie srbského krále Vukašina (1370), mu císař Jan V. Paleologos udělil titul despoty a **právo používat černého dvouhlavého orla** ve zlatém poli s hvězdou uprostřed. Byzantský orel tedy nahradil původní erb Muzaků s pramenem vody rozdělujícím se vedví a pochodní uprostřed. O povýšení dvouhlavého orla na národní symbol se však zasloužil až albánský národní hrdina Gjergj Kastrioti Skanderbeg (1405–1468), který sjednotil Albánce v boji proti Turkům. Je známo, že **Skanderbeg převzal tento symbol od výše zmíněných Muzaků** s tím, že nahradil starší erb rodu Kastriotů s postavou prince s dlouhými vlasy a tógou, který Skanderbeg zdědil po svém otci Janovi. Nejstarší doklad Skanderbegovy pečeti s dvouhlavým orlem pochází patrně z knihy neapolského krále Alfonse V., kterou daroval Skanderbegovým vyslancům. Rod Kastriotů tento heraldický symbol používal nadále i po Skanderbegově smrti (1468) a odchodu do Itálie, zatímco v samotné Albánii se s ním identifikoval i prostý lid. Četná stylizovaná vyobrazení černého dvouhlavého orla nacházíme např. v ornamentice koberců apod. Přesto v albánských krajích ovládaných Turky dvouhlavý orel jako symbol albánství v podstatě upadl v zapomnění a k jeho rekonstrukci vlastně přispěli teprve arberešští obrozenci. Albánský orel v rudém poli figuruje i na národní vlajce, která byla slavnostně vyvěšena při vyhlášení nezávislé Albánie 28. listopadu ve Vloře. Např. albánský politik Eqrem bej Vlora (1885–1964) se ale ve svých *Pamětech* zmiňuje, že prostým obyvatelům Vlory byla vlajka neznámá a že symbol dvouhlavého orla nikdy předtím neviděli.

Obrázek 17

Qelesha

Za neméně důležitý symbol albánství se považuje bílá mužská pokrývka zvaná *qelesha* nebo v severněji položených oblastech *plis*. Vyrábí se složitým postupem z vlny a je buď kulatá, nebo tvarem připomíná turecký fez. Určitá skupina etnologů a archeologů jí dokonce připisuje antický původ. Qelesha představovala v minulosti důležitý identifikační znak zejména v etnicky smíšených oblastech, např. v oblasti Epiru se albánské a řecké kroje celkově vzato mezi sebou příliš nelišily, ale bílá pokrývka hlavy spolehlivě prozrazovala etnickou příslušnost svého majitele.

Obrázek 18

Albánský etnický prostor

Celkový počet Albánců na světě se odhaduje poměrně složitě, protože zejména mezi příslušníky albánské diaspory není jednoduché posoudit, koho ještě za Albánce považovat lze a koho už ne. Ani oficiální údaje o počtu obyvatel v jednotlivých zemích nemusí být úplně relevantní, jelikož albánští ekonomičtí migranti mohou vlastnit i několik občanství. Vyjdeme-li z údajů serveru ethnologue.com americké organizace SIL, který pravidelně aktualizuje údaje o několika tisících jazycích světa, pak by podle jeho odhadu z roku 2009 na celém světě mělo hovořit albánsky více než **5,8 mil. obyvatel** a albánština se tak umístila v celosvětovém měřítku na 113. místě (pro srovnání čeština na 81. místě a slovenština na 123. místě).

Převážná část albánsky hovořícího obyvatelstva obývá souvislé území v **západní části Balkánského poloostrova** sahající od Ambrackého zálivu na jihu až po Kosovskou Mitrovici na severu. Ovšem zdaleka ne všechny tyto oblasti tvoří součást mateřského státu Albánců. V roce 1912 křesťanské balkánské státy (Černá Hora, Srbsko, Řecko a Bulharsko) vytvořily vojenskou koalici proti Turecku a rozpoutaly tzv. první balkánskou válku s cílem rozdělit si poslední turecké bašty na Balkáně. Především se jednalo o historickou oblast Makedonie, zčásti také osídlenou albánským etnikem, nicméně koaliční státy se netajily ani ambicemi přivlastnit si etnicky albánské oblasti: Černá Hora chtěla získat Skadar (Shkodër) s okolím, Srbsko snilo o přístavu Drač (Durrës) a přístupu k Jaderskému moři, zatímco Řecko vzhlíželo k severnímu Epiru. Albánci reagovali na tyto plány opožděně a teprve v poslední chvíli, kdy už cizí armády začínaly pronikat z jihu i ze severu, je nebezpečí rozparcelování albánského etnického prostoru přimělo urychleně zasáhnout. Dne 28. listopadu 1912 vyhlásili vedení Ismailem Qemalim ve městě Vlora nezávislý albánský stát. V důsledku rozhodnutí, která padla na Londýnské mírové konferenci po první balkánské válce (1913), však nebylo vyhověno územním požadavkům albánské strany a více než polovina albánské populace se ocitla mimo hranice mateřského státu. Tuto skutečnost pocítují Albánci jako největší historickou křivdu spáchanou na albánském národu. Pro kompaktní albánské osídlení neodpovídající hranicím Albánie se časem vžilo označení **etnická Albánie** (*Shqipëria Etnike*) nebo také **Velká Albánie** (*Shqipëria e Madhe*). Druhý pojem má ovšem výrazně nacionalističtější náboj, protože je zároveň úzce spjatý s politikou iredentismu.

Etnická Albánie

Přibližně 3,5 mil. Albánců žije v **Albánii**, která je prakticky národnostně homogenním státem, jen na jihu země žije řecká menšina (Himara, Dhërmi, Piqeras aj.) a na východě země hlavně v okolí Ochridského a Prespanského jezera makedonská menšina (Boboshticë, Moglicë aj.). Černoohorská menšina se omezuje v podstatě jen na předměstí Skadaru. Ještě méně početně zastoupení jsou Arumuni, Romové, Aškali a Egypťané. Všechny tyto menšiny dohromady tvoří více než 5 % obyvatelstva Albánie.

Přibližně 2 mil. Albánců žijí v **Kosovu**, které v únoru 2008 jednostranně vyhlásilo nezávislost na Srbsku. Tady už je etnická situace komplikovanější. Dnes se podíl Albánců na celkovém počtu obyvatel Kosova odhaduje na více než 90 % s tím, že Srbové obývají kompaktní území na sever od Kosovské Mitrovice a dále několik enkláv (Gračanica, Štrpce, Novo Selo aj.) uvnitř albánského většinového osídlení. Zbylou část obyvatelstva tvoří Turci, Bosňáci, Romové a Gorani. Dodnes se albánská a srbská věda prou o to, zda jsou či nejsou Albánci v Kosovu autochtonním národem. Zatímco albánská strana se odvolává na ilyrský kmen Dardanů, srbská strana tradičně označuje Kosovo za kolébkou srbské státnosti. Srbští badatelé se snaží přítomnost Albánců v Kosovu ve středověku vyjma větších měst bagatelizovat. Např. Dimitrije Bogdanović píše, že *tvrzení o existenci usedlého albánského obyvatelstva v Kosovu v 13. a 14. stol. je neopodstatněné, naproti tomu migrace Srbů, která začala už v době stěhování národů, skončila trvalým usídlením srbského národa v Kosovu ještě před koncem 9. století*. Nejčastěji jako argument proti albánské autochtonii v oblasti staví velký počet pravoslavných chrámů a klášterů a také dominující slovanská toponyma. Jisté je to pouze to, že podíl albánského obyvatelstva v Kosovu od 15. století neustále vzrůstal. Tento početní nárůst byl podmíněn jednak migrační vlnou albánských horalů, kteří se souhlasem tureckých orgánů sestupovali z hor do úrodnějších oblastí, jež se zvláště po rakousko-tureckém válečném střetu na konci 17. století a masivní migraci slovanského obyvatelstva vytlidnily. Zároveň se zastavil proces slavizace albánského obyvatelstva a nastoupil spíše opačný trend, tedy albanizace slovanského obyvatelstva (např. se předpokládá slovanský původ u albánských kmenů Krasniqi či Gashi). Pavel Hradečný dokumentuje albanizaci Kosova na příkladu města Gjakova (srb. *Đakovica*), které podle dobových pramenů mělo ještě na konci 15. století smíšený srbsko-albánský charakter, nicméně o století později už výrazně převažovali Albánci nad Srby, zatímco ve druhé polovině 18. století už v Đakovici údajně nikdo nehovořil srbsky.

Tzv. „dukagjinská“ migrační vlna, jak ji nazval srbský antropogeograf Jovan Cvijić, se týkala rovněž západní a severní **Makedonie**. Dnes obývají Albánci pásu sahající od Po-

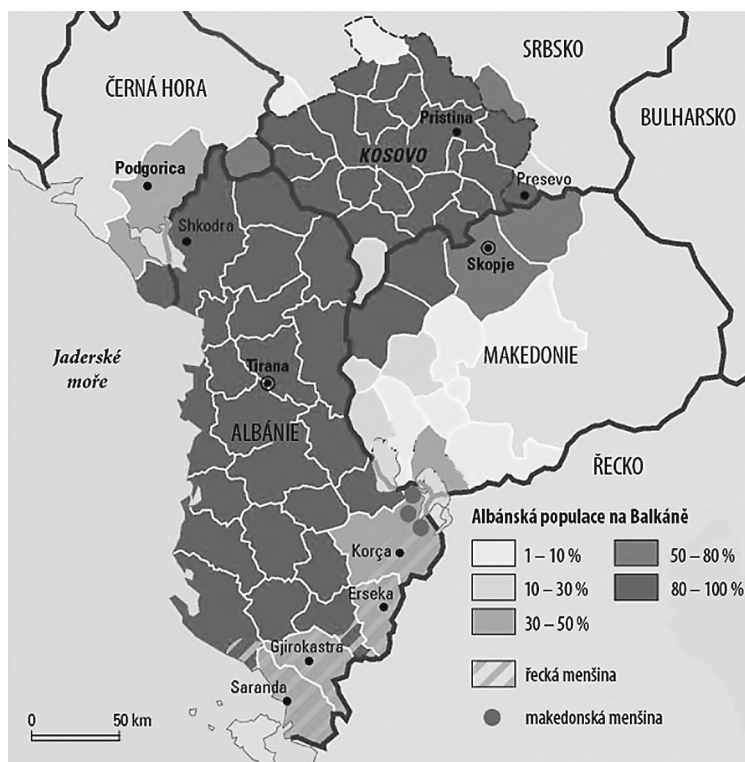
vardaří přes pohoří Šar až k Ochridskému jezeru (Kumanovo, Skopje, Tetovo, Gostivar, Kičevo, Debar a Struga). Celkem se jedná asi o 0,5 mil. obyvatel.

Albánský etnický prostor přesahuje také do **jižního Srbska** – jednak do Preševského údolí (Preševo a Bujanovac) na srbsko-kosovsko-makedonském trojmezí a jednak do pohoří Gornja Jablanica (*Jabllanicë e Epërme*) s centrem v Medveďi (*Medvegjë*). Odhady počtu Albánců ve třech jihosrbských opštinách se pohybují kolem 60 tis. Před dvěma srbsko-tureckými válkami v letech 1876–1878 žili Albánci i severněji od dnešní etnické hranice na území někdejšího Nišského sandžaku, konkrétně v povodí řeky Toplice a Krivé Reky (Prokuplje, Kuršumlija) měli absolutní většinu, v jižním Pomoraví (Vranje, Leskovac, Niš) byli v menšině a sporadicky obývali i Pirot a Belou Palanku v těsném sousedství dnešní srbsko-bulharské hranice. Dimitrije Bogdanović uvádí, že Albánci přišli z jihokosovských oblastí do Kosovského Pomoraví a povodí Krivé Reky teprve na konci 17. století, a později ve druhé polovině 18. století osídlili Karadak a ještě později povodí Moravice a Povardaří kolem Kumanova. Druhá vlna měla údajně kolonizovat z tzv. Malého Kosova (okolí dnešního Podujeva) oblasti Jablanice, Toplice, Poljanice a Veternickou soutěsku až v 18. století. Po dobytí Nišského sandžaku srbskou armádou a připojení k Srbsku na základě verdiktu Berlínského kongresu (1878) byli tamní Albánci nuceni masově opustit své domovy, přičemž většina jich směřovala do Preševského údolí a do Kosova.

Na severozápadě přesahuje albánské osídlení do **Černé Hory**, kde dosahuje albánská menšina přibližně 30 tis. obyvatel. Koncentruje se v okolí Skadarského jezera (Ulcinj, Štoj, Hot, Gruda), nejdále na západ zasahuje do města Bar. Dále je albánská menšina zastoupena i v hlavním městě Podgorici a na severovýchodě probíhá etnická hranice hornatým vnitrozemím v blízkosti hranic s Albánií (Plav, Gusinje). V minulosti zasahovalo albánské osídlení až do Novopazarského sandžaku (Novi Pazar), který byl po druhé balkánské válce (1913) rozdělen mezi Srbsko a Černou Horu. Rovněž z těchto oblastí albánské obyvatelstvo ve velkém odcházelo.

Na jihu albánský etnický prostor zasahuje do **Řecká**, do oblasti zvané Čamerie (*Çamëri*) rozkládající se až k Ambrackému zálivu (Igumenitsa, Arta, Preveza). Hornaté vnitrozemí Epiru a jihozápadní Makedonie (Janina, Kastoria, Florina) mělo etnicky pestrý charakter, kde se mísily řecké, albánské, slovanské i arumunské vlivy. Etnografická skupina Albánců v severozápadním Řecku se označuje jako **Čamové** (*çamët*). Jde o pozdní migraci z jižní Albánie zhruba v 17. století, kdy již mezi Albánci pokročil proces islamizace, proto jsou Čamové muslimské víry. Odhaduje se, že v době balkánských válek (1912–1913), kdy tato část Balkánu připadla Řecku, žilo v Čamerii asi 80 000 Albánců a v okolí Floriny a Kastorie dalších zhruba 35 000. První osudový zlom v historii Čamů

nastal ve 20. letech minulého století během řecko-turecké války, kterou uzavřela mírová jednání v Lausanne (1923). Dodatek mírové smlouvy totiž předpokládal výměnu národnostních menšin mezi Řeckem a Tureckem, která ovšem neprobíhala na základě etnického, ale náboženského klíče. Spolu s Turky tak bylo do Malé Asie odsunuto i mnoho Čamů. Další ránu čamské menšině zasadil řecký demokratický odboj za druhé světové války. Počet Čamů v dnešním Řecku, známém svým „macešským vztahem“ k národnostním menšinám, je už pouhým zlomkem původního počtu. Navíc jsou autochtonní albánské menšiny v Řecku vystaveny intenzivním asimilačním tlakům.

Obrázek 19

Albánská diaspora

Až dosud byla řeč o kompaktním albánském osídlení na jihozápadě Balkánského poloostrova. Různé historické a ekonomické faktory však zapříčinily, že Albánci dospěli i do míst mnohdy velmi vzdálených od původní pravlasti. Podívejme se na vývoj albánské diaspory chronologicky.

První velká historicky zaznamenaná migrace Albánců směřovala na počátku 14. století do EtoIoakarnánie a Thesálie v dnešním **Řecku**. Tuto migrační vlnu způsobilo relativní přelidnění v albánských horách a naopak úbytek obyvatelstva v jižněji položených krajích v důsledku série válek a epidemií. Jihoalbánští horalé hledali živobytí v úrodnějších oblastech, někdy s oficiálním svolením byzantského císaře, jindy samovolně i přes výslovný zákaz byzantských úřadů. Druhá vlna migrace pokračovala v polovině 14. století a byla podmíněna dobovačnými aktivitami srbského cara Štěpána Dušana, neboť do svých služeb přibíral pomocné vojenské oddíly z řad Albánců, kteří se i s celými rodinami usazovali v Epiru a v Thesálii. Koncem 14. století postupovali albánští migranti ještě dále na jih do Attiky, Boiótie a na Peloponés, kde se jim dostalo vřelého přijetí ze strany Katalánců, Italů a Benátčanů. V 15. století se albánský živel rozšířil také na jónské a egejské ostrovy (Zakynthos, Andros, Ydra, Poros, Spetses) a aktivně bránil území proti Turkům pronikajícím z východu. Migrační vlna do Řecka ve 14.–15. století dala vzniknout etnografické skupině **Arvanitů** (*Arvanitasit*), která sehrála důležitou úlohu v řeckém národně osvobozeneckém hnutí. V průběhu historie se však Arvanité téměř zcela asimilovali s Řeky, a proto osoby dodnes hovořící arvanitským dialektem velkou vzácností. Přitom ještě na konci 19. století nejrůznější badatelé odhadovali celkový počet Albánců v Řecku na více než 200 000.

Už před osudovým dobytím Konstantinopole Turky (1453) a pokoření posledních zbytků Byzance se migrační vlna obrátila směrem k západu. V průběhu 15. a počátku 16. století Albánci masově opouštěli Balkánský poloostrov, a to jak vlastní Albánii, tak i Řecko, a hledali útočiště v **jižní Itálii**. Jedna z nejstarších arberešských písní *Moj, e bukura More* (Ó, krásná Moreo) představuje vlastně emotivní loučení Albánců s Peloponésem, který v té době ještě nesl jméno Morea (alb. *More*, řec. *Morias*). Albánští šlechtici odcházeli na Apeninský poloostrov v obavách ze ztráty svého postavení v nových poměrech Osmanské říše. Obyčejný lid ocházel za moře ovlivněn propagandou církve hlásající turecké nebezpečí, jiní byli hnáni vidinou kariéry v armádě. Za věrné služby neapolskému králi Alfonsi V. Aragonskému získali právo zakládat nové osady v řídce osídlených částech Neapolského království, v Kalábrii a o něco později na Sicílii. Kromě jižní Itálie směřovali albánští emigranti z benátských držav i do samotných Benátek. Za těchto historických okolností vznikla na jihu Itálie albánská diaspora, která se označuje jako **Arbereši** (*arbëreshët*). Z náboženského hlediska patří k tzv. uniatům (tj. k pravoslavným, kteří uznali papežský primát, ale udrželi si východní rítus), nicméně řada albánských obcí postupně konvertovala ke katolictví. Arberešská menšina čítala v 60. letech 20. stol. zhruba 90 tis. příslušníků a soustředila se hlavně v Kalábrii, Apulii a na Sicílii (Cosenza, Catanzaro, Campobasso, Potenza, Foggia, Palermo, Piana degli Albanesi, Ta-

ranto, Pescara). V poslední době lze nicméně stejně jako v případě Arvanitů sledovat sestupný trend, jelikož i Arbereši čelí silnému asimilačnímu tlaku.

Po Skanderbegově smrti (1468) se velký počet pravoslavných Albánců hlavně z okolí Korči v jižní Albánii vydal východním směrem. Zpočátku se usadili v západní části Rodop, odkud přesídlovali i do jiných míst v **Bulharsku** (Veliko Tärново, Stara Zagora, Nova Zagora, Orjachovica aj.). V 18. století albánská diaspora v Bulharsku takřka zanikla. Zbyly jen tři vesnice, kde jsou patrné stopy albánské kultury a albánštiny – Mandrica, Djevna a Arbanasi. Poslední výzkumy v oblasti však ukazují, že i v těchto třech posledních výspách stojí albánská komunita na prahu zániku. Na počátku 19. století přesídlila část emigrantů z Bulharska na jižní **Ukrajinu** k pobřeží Azovského a Černého moře (Žovtnevoe, Gamovka, Georgievka, Devnenskoe) pod vidinou lepšího životy. V 70. letech čítala tamní populace necelých 5 000 albánsky hovořících osob. Zatímco Albánci v Bulharsku si udrželi původní etnonymum (mluví tzv. *škipče*), ukrajinští Albánci už o něj přišli. Sami sebe totiž označují jako **Gatanty** (*gatantë*), přičemž etymologicky má toto jméno původ ve spojení „*nga tanët*“, které lze do češtiny volně přeložit jako „našinci“. Nářečí ukrajinských Albánců velmi silně podlehla vlivu ukrajinštiny, stejně tak jako jejich tradiční kultura kultuře okolního slovanského obyvatelstva, nicméně uchovali si povědomí o svém původu a v poslední době se svou kulturu (víceméně uměle) snaží oživit. S touto „východní“ migrační vlnou souvisela i albánská diaspora v **Turecku**, kde žili do 1. světové války pravoslavní Albánci v několika vesnicích ve východní Thrákii (Aftoni, Klazaki, Marmara) a na pobřeží Marmarského moře (Abalar, Karahakli, Ibrik Tepe, Sultan Köy aj.). Po řecko-turecké válce a Lausannské dohodě (1923) o výměně menšin obyvatelstva, která neprobíhala na základě etnické, ale konfesní příslušnosti, byli tito Albánci z původních vesnic vysídleni do Řecka.

Albánská diaspora v **Chorvatsku** vznikla ve dvou lokalitách přibližně ve stejné době, přičemž obě migrační vlny se týkaly katolických gegských Albánců. Jedna vlna zamířila z Kosova do Slavonie (Hrtkovci, Nikinci) po prohrané rakousko-turecké válce v letech 1683–1699 (v této době ostatně Kosovo opouštělo masově i srbské obyvatelstvo), aby unikli turecké odvetě proti křesťanům. Netrvalo ovšem dlouho a slavonská Albánci přijali chorvatskou identitu. Jen o něco málo mladší je albánská diaspora na předměstí Zadaru. V rozmezí let 1726–1727 se tam za přispění arcibiskupa Zmajeviče usídlil nevelký počet albánských rodin z oblasti Kraja na území dnešní Černé Hory (mezi Skadarským jezerem a Jadranským mořem). Založili tam kolonii Arbanasi, jinak známou pod italským jménem Borgo Erizzo. Sami sebe nazývali **Arbeneši** (*arbëneshët*, srov. Arbereši v Itálii). Ještě relativně nedávno bylo nářečí Arbenešů živé, avšak dnes jeho znalost již téměř upadla v zapomnění.

Novodobá politická a ekonomická migrace

Budeme-li za mezník novodobé albánské diaspory pokládat druhou světovou válku, pak první větší migrace se týkala jugoslávských muslimských Albánců odcházejících do **Turecka** v 50. letech minulého století. Nutno podotknout, že Jugoslávie s Tureckem uzavřela zvláštní smlouvu o přesunu muslimského (nejen albánského) obyvatelstva. Někteří Albánci v Jugoslávii odcházeli za lepšími životními podmínkami do rozvinutějších jugoslávských republik, do **Chorvatska** a **Slovinska**. Důležité ale je, že „shovívavější“ komunistický režim v Jugoslávii umožnil Albáncům z Kosova a Makedonie hledat zaměstnání na Západě, především v německy mluvících zemích (**Německo**, **Rakousko** a **Švýcarsko**).

Z Albánie směřoval po pádu komunistického režimu v roce 1991 obrovský proud ekonomických emigrantů do **Řecka** (odhady celkového počtu tamních Albánců se dost různí, ty střízlivější hovoří o 600 tis., zatímco nejextrémnější až o 2 milionech) a také do **Itálie**, ale i do jiných evropských zemí (**Velká Británie**, **Francie**, **Švédsko**) a v neposlední řadě také do zámoří (**USA**, **Kanada**, **Austrálie**).

V **ČR** se Albánci v 90. letech soustředili hlavně v Brně a pohraničí. V poslední době jich u nás ubylo. Podle oficiálních výsledků sčítání lidu 2011 u nás oficiálně žilo jen necelých 700 Albánců.

Obrázek 20

Etnogeneze Albánců

Otázka původu a etnogeneze Albánců představuje bezpochyby jednu z největších kapitol v dějinách albanistiky, nad kterou si lámaly hlavu celé generace badatelů, aniž by dospěli k jednoznačnému závěru. Z bezpočtu studií a polemik mezi jednotlivými historiky, lingvisty a kulturology nakonec vykrytalizoval dnes široce přijatý konsensus, že Albánci jsou na Balkánském poloostrově autochtonním etnikem, které vzešlo z anticých ilyrských kmenů. Ačkoliv dominuje tato teorie, byla zpochybněna ne jednou, ale minimálně čtyřmi dalšími protichůdnými hypotézami, což jen podtrhuje míru nejasností panujících kolem protohistorie Albánců.

Nejstarší zmínky o Albáncích v písemných pramenech

Největší úskalí problematiky etnogeneze vězí v tom, že Albánci dlouho unikali pozornosti středověkých historiografů, a proto se nám dochovalo jen omezené množství hodnověrných historických pramenů, na základě nichž by bylo možné vyvozovat jisté závěry.

Řecký historik **Polybios** (2. stol. př. n. l.) ve svých *Dějínách* mluví o místě v Liburnii (pobřežní části dnešní Dalmácie) zvaném *Arbón*, ztotožňovaném s chorvatským ostrovem Rab, nicméně jakákoliv souvislost, ať už etymologická nebo historická, mezi ním a Albánci je nejasná. Mnohem citovanější je však svědectví proslulého alexandrijského učence **Klaudia Ptolemaia** (2. stol. n. l.), který na své mapě na území dnešní střední Albánie zasadil údajné město *Albanopolis* obývané ilyrským kmenem *Albanů* (řec. Albanoi). Po Ptolemaiovi nicméně následovalo temné období bez jakýchkoliv zmínek o Albáncích trvající bezmála 900 let, a tak přirozeně vyvstává dilema, zda jsou Ptolemaiovi Albanové relevantním střípkem historie ve vztahu k původu dnešních Albánců.

První dvě novější zmínky o Albáncích se nacházejí v nedokončeném spise *Dějiny*, jehož autorem je byzantský historik **Michael Attaleiatés** (11. století), a vztahují se k povstáním Georgia Maniaka a Nikéfora Basilaka s cílem svrhnout císaře. V obou případech revoltovali proti císaři Albánci, které Attaleiatés zmiňuje jednou pod jménem *Alvanoí* a jednou pod jménem *Arvanites*.

Albánce zmiňuje také byzantská princezna a erudovaná historička **Anna Komnénéa** (1083–1148) ve svém díle *Alexias* věnovaném vládě svého otce Alexia I. Komnénéa. Obě zmínky se týkají bojů mezi Byzantinci a Normany. Tato pochází ze čtvrté knihy:

Císař přešel během dvou následujících dnů a nocí klikatými údolími sousedních hor a po těžko schůdných stezkách se dostal do Ochridu. Cestou překročil řeku Charzanes a krátký čas se zdržel na místě zvaném Babagora (to je těžko přístupné údolí)... Všechny jeho myšlenky patřily městu Dyrrhachiu, stále na ně myslel a trápilo ho, že je opustil bez velitele. Palaiologos se tam pro rychlý spád válečných událostí už nestačil vrátit. Alexios udělal ovšem všechno, co bylo v jeho možnostech, aby zajistil obyvatelům bezpečnost. Ochranu citadely svěřil benátským důstojníkům, kteří žili v Dyrrhachiu, a ostatní město Komiskortovi, který pocházel z **Albánie**.

(DOSTÁLOVÁ, R. *Paměti byzantské princezny*, s. 136–137).

a tato je ze šesté knihy:

Někteří lidé kritizují císaře za to, že ztratil hlavu a že se pustil do války s Robertem předčasně. Tvrdí, že kdyby nebyl Roberta vyprovokoval v nevhodném okamžiku, byl by jej později snadno přemohl v době, kdy na něho už ze všech stran útočili **Albánci** a Bodinovi Dalmatinci. (s. 180)

Anna Komnénéna na třech místech v textu uvádí toponymum *Arbanon*, přičemž napanuje mezi badateli absolutní shoda v tom, jak rozsáhlé oblasti Arbanon zahrnovalo. Všeobecně se má za to, že se Arbanon v době komnénovské Byzance rozprostíralo v hornatém vnitrozemí dnešní střední Albánie.

Ze 13. století pochází první zmínka o existenci albánštiny v anonymním latinsky psaném spisu z Dubrovníku (1285):

Audivi unam vocem clamantem in monte in lingua albanesca.
(Uslyšel jsem na hoře hlas volající albánským jazykem).

Na počátku 14. století anonymní stoupenec dominikánského řádu v traktátu o zemích a národech východní Evropy píše o Albáncích toto:

Habent enim Albani prefati linguam distanctam a Latinis, Grecis et Sclavis ita quod in nullo se inteligunt cum aliis nationibus.
(Zmínění Albánci mají jazyk odlišný od jazyka Latinů, Řeků a Slovanů, takže si nerozumí s žádnými jinými národy.)

V 15. století dokonce nacházíme i první náznaky kritického uvažování nad původem Albánců v díle *Výklad od dějinách* byzantského historika Laonika Chalkokondyla (1423–1490). Z desáté knihy pochází tato pasáž:

Překvapuje mě, že někteří lidé tvrdí, že Ilyrové [zde: Slované] jsou **Albánci**, a dokazují, že Ilyrové od Iónského moře postoupili do Epiru, Aitolie a The-sálie. Území od Epidamnu až ke Kvarnerskému zálivu se rozprostírá na tři tisíce stadií a obývá je jeden kmen hovořící stejným jazykem. Do vnitrozemí zasahuje až k Istru [tj. Dunaj], sousedí se zemí Sandalovou, za níž hned jsou Triballové a Mýsové. Jako argument mohu nejspíš uvést, že Ilyrové dosáhli velké moci, a proto se rozptýlili široko po Thrákii, a že tedy jde spíš o Ilyry než o **Albánce**. Souhlasím i s těmi, kteří říkají, že Ilyrové mají jméno jen podle své země, že však jde o různé kmeny hovořící různými jazyky a že mnoho tamějších kmenů, lišících se navzájem svými jazyky, dostalo jen společné jméno Ilyrové. Víc o tom nebudu psát. Jestli nepoužívám jméno správně jako kmenové a má-li se používat jméno Ilyrů jen ve spojení se zemí, kterou obývají, ať se na mne zastánci tohoto názoru nezlobí. Řekl bych, že **Albánce** je třeba uvést spíš do spojení s Makedonci nebo s nějakým jiným národem na světě. Nikdo se s nimi nedá srovnat, leda Makedonci.

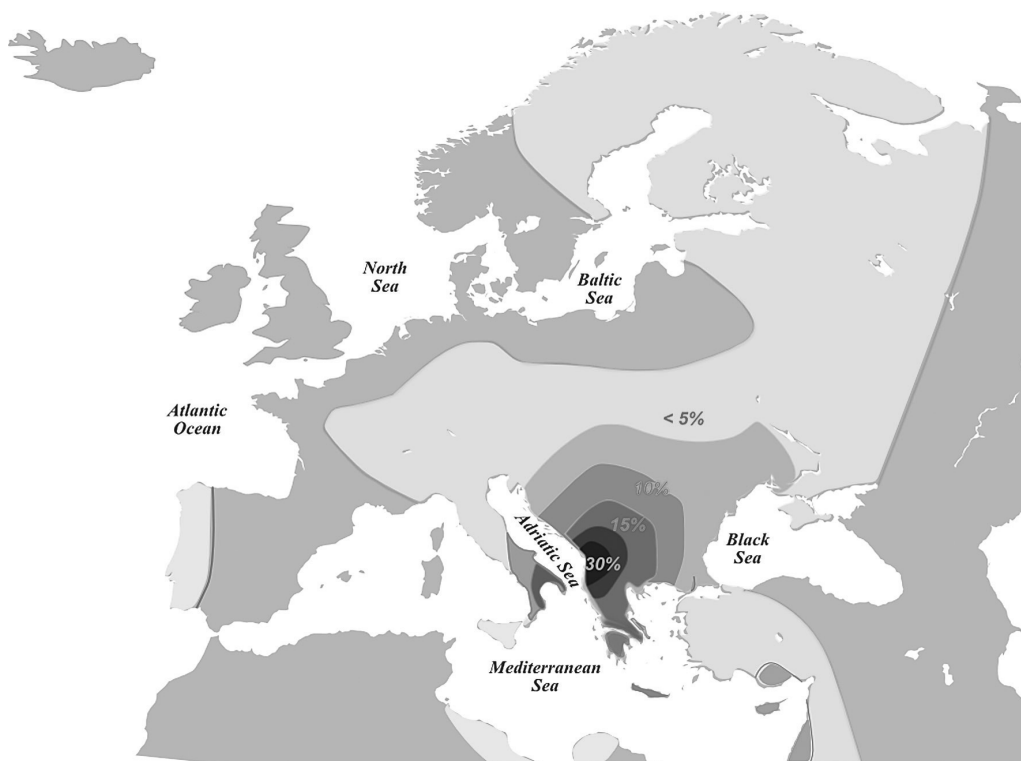
(CHALKOKONDYLES, Laonikos. *Poslední zápas Byzance*. Praha 1988, s. 322. Přeložil Jan Kalivoda.)

Paleobalkánský základ etnogeneze Albánců

Jak už bylo řečeno v předcházející kapitole, německému jazykovědci F. Boppovi se už v 50. letech 19. století podařilo na základě historickosrovnávací metody dokázat skrze lingvistické argumenty, že také Albánci patří mezi indoevropské národy, ačkoliv jejich jazyk nemá žádného blízkého příbuzného a během historického vývoje prodělal řadu razantních změn, takže příbuznost s indoevropskými jazyky nemusí být nutně každému na první pohled zřejmá.

Příslušnost k indoevropské rodině je nicméně jedním z mála bodů ve spletité problematice etnogeneze Albánců, o kterém můžeme s jistotou tvrdit, že stoprocentně platí. Kromě toho se podařilo přesvědčivě dokázat, že Albánci jsou **autochtonním etnikem na Balkáně**. V tomto směru se dobře osvědčila etymologie. Albánština totiž jak známo přejala velmi mnoho slov z řečtiny a latiny, přičemž nejstarší vrstva výpůjček prokazatelně pochází ještě z doby antiky. Albánština v nejstarších grecismech a latinismech reflektuje původní výslovnost obou jazyků. Např. starořecké slovo *lak^hanon* pro „zelí“ přejala albánština jako *lakën/lakër*. Aspiráta *k^h* se už v helénistickém období řečtiny spirantizovala na *ch*. Podobně např. latinskou číslovku „100“ *centum* albánština reflektuje jako *qind* a reflektuje tak klasickou výslovnost grafému *c* jako českého *k*. Ve vulgární latině se však před samohláskami *e* a *i* výslovnost této souhlásky změnila na české *c*. Bez povšimnutí nemůže zůstat ani skutečnost, že leckterá antická toponyma odpovídají fonetickým zákonům albánštiny, např. *Scardus – Sharr*, *Scodra – Shkodër*, *Naissus – Nish*, *Lissus – Lezhë*, *Aulon – Vlorë*. Všechno tudíž nasvědčuje tomu, že **jazykem, z něhož se později vyvinula albánština, se muselo hovořit v těsném sousedství řečtiny i latiny už před naším letopočtem**.

Toto tvrzení podporuje i historický argument, že žádné nám **známé prameny se nezmiňují o velké migraci v této oblasti v době pozdní antiky**. V této souvislosti vykazují zajímavé výsledky rovněž výzkumy části genetické výbavy děděné v mužské linii (tzv. Y-DNA). Ty odhalily, že **haploskupina E-V13**, která se rozšířila na Balkán v době neolitické revoluce a odtud do zbytku Evropy, **největšího podílu (cca 40 %) stále dosahuje mezi albánskou populací**. Sečtou-li se všechny tyto argumenty, pak z nich vyplývá, že Albánci na Balkán nepřišli odjinud, ale že představují velmi staré etnikum v tomto prostoru. Lze tedy jednoznačně vyvrátit bizarní teorie, že Albánci byli ve středověku přemístěni na Balkán byzantskými orgány z kavkazské Albánie (jde o pouhou shodu jmen) nebo že Albánci pocházejí z Itálie či Flander.

Obrázek 21

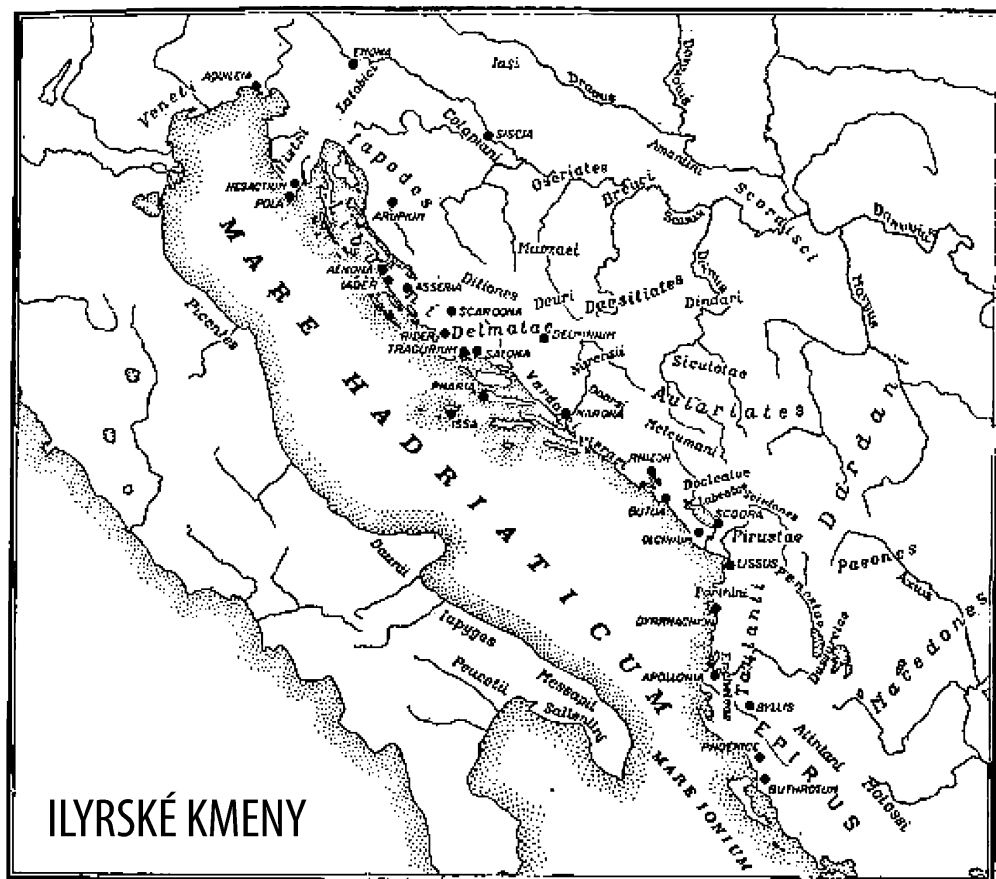
Z jejich autochtonie na Balkáně nutně vyplývá další fakt: **Albánci mají původ v některém z paleobalkánských etnik**, která obývala jihovýchodní Evropu před příchodem Slovanů (Ilyrové, Thrákové, Dákové, Moesové). Nicméně na otázky, který z nich to byl, zdali byl jediný, kde se vlastně nacházela pravlast Albánců, věda při současném stavu vědění nedokáže stoprocentně odpovědět. Různí badatelé mnohdy přistupují k této problematice velmi odlišně.

Než se zmíníme o jednotlivých teoriích, jejich silných argumentech i slabínách, je zapotřebí alespoň ve stručnosti nastínit etnické poměry na Balkáně zhruba ve 4. stol. př. n. l. Řekové a s nimi etnický a jazykově spřízněný Makedonci obývali prostor přibližně v dnešních politických hranicích Řecka. Severně od nich žili Ilyrové od dnešní střední Albánie, přes Dalmácii až po jižní části Panonie. Na východ od Ilyrů se rozkládal etnický prostor Thráků, přičemž etnická hranice probíhala zhruba po řekách Morava a Vardar. Dunaj odděloval Ilyry a Thráky od dalších paleobalkánských etnických společenství, Dáků a Getů.

Teorie o ilyrsko-albánské kontinuitě

Největší počet příznivců si získala teorie o ilyrském původu Albánců, která má ze všech nejdlejší tradici a zároveň si vydobyla neotřesitelné místo v albánské národní ideologii. Kult Ilyrů je mezi Albánci patrný na každém kroku: např. ve jménech, která dávají svým dětem (*Ilir, Genci, Agron, Teuta*), nově jsou v Kosovu srbské názvy měst nahrazeny umělými jmény evokujícími ilyrskou minulost (*Besiana, Dardana, Artana*), dále úctou k Ilyrům ztvárňuje umění apod. Myšlenku ilyrsko-albánské kontinuity poprvé formuloval už na konci 18. století švédský jazykovědec Hans Erich Thunmann v práci *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker* a později ji potvrdil i zakladatel moderní albanistiky, Johann Georg von Hahn.

Kdo vlastně byli Ilyrové? Starořecká legenda říká, že získali jméno podle svého náčelníka Illyria, který byl synem Féničana Kadma a jeho manželky Harmonie. Současná věda se většinou přiklání k teorii, podle níž ilyrské nesourodé společenství, které nikdy nedospělo do stádia jedné společné etnicity, vzniklo z původních indoevropských etnických struktur, které se postupně rozšiřovaly na Balkán z Malé Asie patrně od 4. tisíciletí př. n. l., ale zároveň nevyklučuje, že do etnogeneze Ilyrů významně zasahovaly pozdější migrace ze střední Evropy, Černomoří i Středomoří. Ilyrské kmeny se začaly výrazněji prosazovat na západním Balkáně zhruba v 11. stol. př. n. l., ale první zprávy o nich pocházejí teprve ze 7. stol. př. n. l. Antičtí autoři označovali za pravé Ilyry (*Illyrii propriae dicti*) ilyrské kmeny obývající rozmezí ilyrského a řeckého etnického prostoru obývaly kmeny Molossů, Chaonů a Tesprotů. Hranice mezi oběma etnickými společenstvími se však v průběhu staletí posouvala. Po počátečním stádiu ilyrské expanze směrem na jih se v důsledku postupující helenizace ilyrských kmenů posouvala na sever. Kmen Paionů, který žil kolem středního Vardaru (Makedonie), podlehl helenizaci ve 4. st. př. n. l. Střední Albánii obývali Taulanti a Encheleové. V severní Albánii sídlily kmeny Penestů a Labeatů a v Kosovu Dardanové.

Obrázek 22

Ve 2. pol. 7. stol. př. n. l. započala helénská kolonizace jadranského pobřeží. V roce 628 př. n. l. založili kolonisté z přilehlého ostrova Kerkyry město Epidamnion, v byzantském období známé jako Dyrrhachion (alb. Durrës, čes. Drač). Další skupina kolonistů rovněž z Kerkyry založila roku 588 př. n. l. Apollónii. Přímo naproti ostrovu Kerkyra pak vznikla kolonie Buthroton (lat. Butrint). Zatímco na pobřeží vzkvétaly řecké kolonie co do kulturní úrovně plně srovnatelné s mateřskými městskými státy, ilyrské vnitrozemí za nimi výrazně zaostávalo. Brzy však kolonie navázaly s ilyrskými centry oboustranně výhodné obchodní styky. Řekové měli zájem o potraviny, nerosty a další suroviny, zatímco Ilyrové obchodní výměnou získávali hotové řemeslné a umělecké předměty a osvojovali si technologii jejich výroby. Prostřednictvím obchodu tak do ilyrského vnitrozemí začala pronikat pokroková řecká kultura. Nešlo však jen o jednostranný proces; obchodní a kulturní výměna s sebou nesla také postupnou ilyrizaci řeckých kolonií. O ilyrsko-he-

lénském a později ilyrsko-helénistickém charakteru epirských měst svědčí celá řada staveb – chrámy, stadiony, sloupořadí apod. – ale i řada archeologických nálezů v místech mnohdy velmi vzdálených od pobřeží. Ilyrové přijali řečtinu za svou „lingua franca“, přičemž odbchodní a kulturní výměna se patrně musela odrazit i v původním jazyce Ilyrů, ale pro toto tvrzení nemají lingvisté k dispozici dostatek pramenů.

Od druhé poloviny 5. století př. n. l. se Ilyrové emancipovali a vytvářeli celky nadkmenového charakteru, které antičtí autoři označovali jako ilyrské království, ale už v následujícím století proti němu podnikali výboje Makedonci. Poslední období rozkvětu zažila ilyrská civilizace za království Ardiaeů sahajícího od střední Dalmácie až po Epirus.

Ve 3.–2. stol. př. n. l. vytáhli proti Ilyrům Římané ve třech tzv. římsko-ilyrských válkách, z nichž poslední v roce 168 př. n. l. přivedla faktický zánik ilyrského království, na jehož troskách Římané vytvořili provincie Macedonia a Illyricum. Druhá zmíněná provincie se po velkém ilyrském povstání na počátku letopočtu rozdělila a oblasti severně od řeky Mat připadly provincii Dalmatia. Ve 2. století navíc vznikla jižně od řeky Vjosa provincie Epirus. Římská nadvláda přinesla stabilitu, pro kterou se v historii vžilo označení Pax Romana a díky které se utěšeně mohlo rozvíjet zemědělství, těžba surovinového bohatství a stavba komunikací (Via Egnatia). Na druhou stranu byl tento blahobyt zvláště v pobřežních městech vykoupen soustavnou romanizací v mnoha podobách: od výlučného postavení latiny přes propagaci římského polyteistického náboženství až po najímání Ilyrů do římských legií.

Během tzv. „stěhování národů“ tvrdě dolehly na dnešní albánská území ze severu od konce 4. do 6. stol. n. l. ničivé nájezdy barbarských kmenů germánského a turkického původu. V rozmezí let 380 až 403 sem opakovaně pronikali Vizigóti, v roce 467 jadranské pobřeží vyplenili Vandalové, poté je v roce 479 následovali Ostrogóti a na počátku 6. století museli obyvatelé těchto oblastí čelit útokům kočovných Hunů. Jako poslední za vlády byzantského císaře Justiniána v polovině 6. století při svých loupeživých výpravách proti Byzanci zavítali do těchto končin také slovanské kmeny, které v roce 548 vyplenily okolí Drače. Na počátku 7. století Slované změnili strategii a místo honby za kořistí se začali na daných lokalitách usazovat, protože už nebylo ostatně ani co loupit. Rozvinutá římská civilizace vzala během tří staletí trvajících barbarských vpádů kompletně za své. Slovanští osadníci naráželi na zdevastovaná města, rozrušenou síť komunikací a rozvrácené hospodářství. Byzantská státní moc se zhroutila a fakticky přešla do rukou slovanských kmenových předáků.

Co se skutečně stalo s neromanizovaným a poloromanizovaným obyvatelstvem, které do té doby obývalo západní Balkán, asi vědeckému poznání zůstane navždy utajeno. Historické prameny o tom svorně mlčí. Teorie o ilyrsko-albánské kontinuitě nicméně

předpokládá, že se část obyvatelstva ilyrského původu před slovanskou expanzí stáhla do izolovanějších krajů, kde se nacházela relativně v bezpečí, a tak unikla slovanským asimilačním tlakům, které jinde (např. v Dalmácii) nakonec převážily. Nutno poznamenat, že Slované nevystupovali proti původnímu obyvatelstvu a priori nepřátelsky, protože se od něj potřebovali přiučit dovednostem nutným k přežití v novém prostředí, které se diametrálně lišilo od toho v jejich původní pravlasti daleko za Dunajem. Od autochtonních obyvatel se tedy Slované naučili stavět příbytky schopné odolat středomořskému klimatu, jejich prostřednictvím si osvojili rybolov a dovednost stavby člunů a lodí, převzali znalosti pěstování středomořských plodin apod. Mimo to Slované převzali od Ilyrů pohřbívání mrtvých do hrobů obložených kamením a rituální rozbíjení hliněných nádob nad hroby.

Pojítkem mezi starověkými Ilyry a dnešními Albánci má být skutečnost, že **některá ilyrská slova se dají vysvětlit pomocí albánštiny**. Např. jméno ilyrského kmene Delmatů je patrně etymologicky příbuzné s albánským slovem *dele* (ovce), podobně označení Dardanie nejspíš etymologicky souvisí s alb. *dardhë* (hruška) a název města Ulcinium (dnešní Ulcinj v Černé Hoře) bývá spojován se staroalbánským *ulk* (vlk). Dalším velmi často uváděným příkladem je podobnost mezi ilyrským slovem *rhinos* (mrak) a albánským *re*. Archeologové a etnologové hledají důkazy pro **kontinuitu materiální kultury od dob starověkých Ilyrů až po dnešní Albánce**. Např. mnohé předměty vykopané v nekropolích ze 7./8. stol. v Albánii typologicky navazují na ilyrskou materiální kulturu. *Xhubleta*, součást ženského kroje v oblasti Albánských Alp, Černé Hory a některých částí Kosova, ztotožňují se zvonovitou sukni zachycenou na figurách nalezených v Bosně, která se údajně nosila v širším regionu v době bronzové, ilyrskou dalmatiku pak s typickými volnými halenami. Podobně tvrdí, že *fustanella* (mužská bílá řasená sukň) a *qelesha* (typická bílá mužská pokrývka hlavy) jsou zachyceny už na artefaktech ilyrského umění. Existují dokonce pokusy odhalit **spojitosti v duchovní kultuře Ilyrů a dnešních Albánců**, např. v ornamentice a religiózní symbolice nebo v úctě, jaké se v obou kulturách těší had – ochránce domu.

Obrázek 23

Obrázek 24

Obrázek 25

Menšinové hypotézy o původu Albánců

Mimo teorii o ilyrskoalbánské kontinuitě se objevily i jiné, menšinové hypotézy. Zejména albánští intelektuálové, ale také J. G. von Hahn, v 19. století zastávali často **pelagickou hypotézu**, která pod vlivem vzletných myšlenek romantismu a snah odkrýt slavnou minulost albánského národa a jeho autochtonní hlásala, že Albánci jsou potomky bájných Pelasgů, tedy kmene obývajícího Balkán ještě před příchodem indoevropských osadníků. Záměrně tak propagovali názor, že albánština, řečtina a latina tvoří jednu vývojovou větev indoevropských jazyků.

Proti teorii o ilyrsko-albánské kontinuitě jako první vystoupil německý lingvista a etruskolog Carl Pauli (1839–1901) a na jeho myšlenky navázali jeho dva krajané, indoevropanista Hermann Hirt (1865–1936) a balkanista Gustav Weigand (1860–1930), přičemž považovali za základ etnogeneze Albánců jiný paleobalkánský národ – Thráky. **Thráckou hypotézu** podložili několika argumenty, ze kterých vyplývá, že předkové Albánců údajně nemohli žít v blízkosti moře jako starověcí Ilyrové, ale mnohem dále

na východ. Hirt přitom zpochybnil tvrzení, že v pozdní antice nedocházelo v Albánii k velkým migracím, a zpochybnil i souvislost mezi Albanopolí v díle Klaudia Ptolemaia a novodobými Albánci. Navíc tvrdil, že romanismy v albánštině nemají původ přímo v klasické latině, ale ve staré dalmatštině. Zdůraznil, že ze zachovaných jazykových dokladů vyplývá příslušnost ilyrštiny ke kentumovým jazykům, zatímco albánština patří mezi jazyky satemové. Nejzávažnějším Weigandovým zjištěním bylo, že albánština postrádá vlastní námořní a rybářskou terminologii. Weigand si rovněž všiml i společných albánsko-rumunských jazykových paralel z předlatinského období a podobných rysů ve folklóru obou národů, což ho přivedlo k teorii, že předkové dnešních Albánců a Rumunů museli v minulosti žít v těsnějším sousedství a že oba jazyky sdílí společný thrácký substrát. Z dochovaných zmínek o podobě thráctiny vyplývá, že patřila mezi jazyky typu satem, stejně jako dnešní albánština. Weigand se dokonce pokusil některá thrácká vlastní jména vyložit pomocí albánštiny, např. *Burebista* jako *burrë-bisht* (muž-ocas).

Ještě dále zašel bulharský paleobalkanista Vladimír Georgiev (1908–1986). Jeho **dáko-moesijská hypotéza** se opírala v podstatě o argumenty zastánců thrácké hypotézy, pouze posunul původní pravlast Albánců ještě dále na sever k Dunaji, přičemž zásadní význam přikládal již zmíněným paralelám mezi albánštinou a rumunštinou. Některá z mála dochovaných dáko-moesijských slov dával do souvislosti s jejich ekvivalenty v albánštině, např. *amalusta* s alb. *i ambël* (sladký), *Vindenis* s alb. *vend* (země) apod. Georgiev se domníval, že nejstarší vrstvu romanismů nepřejala albánština ze západní varianty balkánské lidové latiny (dalmatštiny), ale z její východní varianty, z níž se později vyvinula rumunština, srov. např. lat. *lucta* (válka), rum. *luptă* a alb. *luftë*. Skutečnost, že má albánské lexikum řadu styčných rysů s baltoslovanskými jazyky, nachází podle Georgieva vysvětlení v příbuznosti albánštiny s dáko-moesijsštinou, která s baltoslovanským kontinuem bezprostředně sousedila.

Norbert Jokl (1877–1942) je autorem kompromisní **ilyro-thrácké hypotézy**. Ačkoliv sám nikdy termín „ilyro-thrácký“ nepoužil, z jeho studií jasně vyplývá, že původ albánštiny viděl ve směsici ilyrštiny a thráctiny, přičemž za základ etnogeneze Albánců považoval ilyrský kmen Dardanů, který měl na konci římského období migrovat do přímořských oblastí na západě. Snažil se prokázat satemový charakter jak ilyrštiny, tak thráctiny.

Toskové a Gegové

Albánci se dělí na dvě velké a výrazně diferencované etnografické skupiny, **Tosky** (*toskët*) a **Gegy** (*gegët*), které tradičně odděluje řeka Shkumbin protékající střední Albánií. Obě skupiny se liší mnoha znaky: dialektem, náboženskou příslušností, mentalitou a stylem života, projevy lidové kultury, údajně i určitými fyziognomickými rysy. S největší pravděpodobností spadají prvopočátky diferenciací Tosků a Gegů už do raného středověku a úzce souvisejí s rozložením řecko-římských vlivů na Balkáně. Hranici mezi řeckým a římským civilizačním okruhem procházející napříč Balkánským poloostrovem popsal český balkanista Konstantin Jireček (1854–1918), po němž dostala i označení „Jirečkova linie“. Měla vést od města Lezha na pobřeží Jaderského moře směrem na východ po hřebenech pohoří Šar, odtud k dnešní Sofii a podél pohoří Stara planina až k Černému moři. Pozdější výzkum rozložení obou civilizačních sfér na Balkáně částečně přehodnotil a nemůže zůstat bez povšimnutí, že rozhraní mezi řeckým vlivem na jihu a latinským na severu mělo probíhat právě po zmíněné řece Shkumbin oddělující od sebe Tosky a Gegy. Na přelomu 18. a 19. století pak k diferenciačnímu procesu přispěla patrně i existence dvou pašalíků (osmanských správních jednotek), jednoho na severu s centrem ve Skadaru, druhého na jihu s centrem v Janině.

Tradiční kmenová společnost

Když se v raně osmanském období rozpadl původní feudální systém, vyvinula se u polonomádských pastevců v severní Albánii a ojedinele i jinde zvláštní strategie přežití ve špatně dostupných horských krajích, kam nedosahovala turecká moc. Albánští horalé žili v **rodově kmenovém zřízení** tzv. *fisů* obývajících vymezené území (Hoti, Gruda, Kastrioti, Kuçi, Kelmendi, Mirdita, Krasniqi, Gashi aj.). Příslušníky určitého fisu spojovalo povědomí o společném předkovi, které ale nemuselo mít vždy reálný základ. Základní jednotku každého fisu představovala **velkorodina** (*shtëpi*) skládající se z několika patri-lineárně příbuzných nukleárních rodin. Velkorodina disponovala společně obhospodávaným majetkem a v jejím čele stál stařešina (*i zoti i shtëpisë*), který spravoval finance, rozděloval práci a také rozhodoval o individuálních záležitostech jednotlivých členů velkorodiny. Fisy se orientovaly především na pastevectví lehkého dobytka a tam, kde to dovolily klimatické podmínky, se zabývaly i pěstováním méně náročných plodin.

Fisy fungovaly jako navenek zcela autonomní jednotky, a protože do izolovaných horských krajů takřka nezasahovala státní moc, rozhodoval o veškerých záležitostech fisu

zvláštní orgán, tzv. *pleqnia* (rada starších), nahrazující do jisté míry výkonnou a soudní moc. Zpravidla dvakrát do roka na jaře a na podzim a při zvláštních příležitostech, jako bylo vyhlášení války, se scházelo shromáždění všech mužů fisu, tzv. *kuvend*, který projednával závažnější otázky. Fisy se řídily nepsaným **obyčejovým právem** zvaným *kanun*, které se dědilo ústně z generace na generaci a regulovalo všechny oblasti kmenově organizovaného života, od materiálních přes sociální až po duchovní. Kanun neměl jednotnou podobu v celé Albánii, existoval ve více variantách, které však měly v podstatě stejné jádro. Vytvoření nejzáměšší a nejrozšířenější varianty kanunu se tradičně přičítá severoalbánskému feudálovi Lekovi Dukagjinimu (1410–1481), odtud i název *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, přičemž tímto kanunem se řídily katolické fisy v severovýchodní Albánii a přilehlých částech Kosova a v upravené podobě také tamní islamizované fisy. Zajímavostí je, že tuto verzi zapsal a v roce 1933 vydal ve Skadaru kosovskoalbánský katolický duchovní Shtjefën Gjeçovi. V jiných regionech Albánie platily jiné varianty: např. *Kanuni i Maleve* v Albánských Alpách, nebo *Kanuni i Labërisë* na jihu Albánie aj.

Kromě ryze praktických záležitostí řešilo obyčejové právo i etické a morální otázky individuálního a kolektivního jednání. Zcela nedotknutelné postavení mělo **čestné slovo** (*besa*). Podle albánských zvyklostí jednou vyřčený slib zavazoval toho, kdo jej dal, aby svoje slovo dodržel za jakoukoliv cenu. V opačném případě byl sociálně vyloučen, což byl trest prakticky srovnatelný s trestem smrti. Čestné slovo se uzavíralo při různých příležitostech stereotypními formulemi. V závažnějších případech se přísahalo v přítomnosti kněze na Bibli nebo na kříž. V některých oblastech, přísahalo-li více osob najednou např. před vypuknutím povstání, se praktikoval zvyk, že si přísahající sedli do kruhu a jeden po druhém sevřeli v pěst kámen, dokud se nevrátil zpět k prvnímu, a ten jej pravou rukou zahodil za sebe, čímž byla přísaha stvrzena.

Hostitel byl vázán vůči hostovi pravidly **pohostinnosti** (*mikpritja*), neboť podle kanunu *dům patří Bohu a hostovi*. V praxi to probíhalo tak, že host přišel k vratům domu hostitele a zavolal: „O, *Zoti i shtëpisë!*“ (Hej, pane domu!), přičemž hostitel neměl za žádných okolností a v kterékoliv denní i noční hodině právo hosta odmítnout ani se vyptávat na důvod, proč přišel a kdy plánuje odejít. Hostitel byl zároveň zavázán hosta po celou dobu chránit. Po vstupu do domu byl host povinnen odevzdat svou zbraň, kterou hostitel pověsil na zeď. Poté byl host uveden do společenské místnosti (*oda*), kde mu bylo vyhrazeno nejlepší místo u ohně a měl být náležitě poctěn *chlebem, solí a srdcem* (Bukě e krypë e zemër!). Jak se praví v kanunu, každý host má dostat tolik chleba, kolik sám sní, dobrého přítele se patří pohostit i kávou a rakijí a nejbližší přítel má být pohoštěn i mase. Hostitelova žena nebo dcera také zpravidla umývala hostovi nohy. Host naopak

mohl mluvit o hostitelově pohostinnosti mluvit pouze v dobrém a z nabídnutého jídla a pití musel vždy nakonec trochu nechat stranou.

Avšak částí kanunu, která měla nejzávažnější dopad na život jedince v albánské kmenové společnosti, byl institut **krevní msty** (*gjakmarrje*), který se řídil zákonem, že *prolitá krev se nepromíjí*. V tomto pojetí tedy vražda stejně tak jako další přesně stanovené prohřešky proti kanunu (porušení daného slova, únos ženy proti vůli jejích rodičů, křivá pomluva na veřejnosti apod.) zavazovaly poškozenou stranu pomstít vraždou, čímž se roztáčela spirála vzájemného vyvražďování rodin působící značné demografické ztráty mužské populace, mnohdy vyšší než válečné. Kanun stanovoval přesná pravidla, jakým způsobem má být rituální vražda provedena. Krevní msta se nevztahovala na osoby ženského pohlaví, děti a duchovní. Oběť musela být zastřelena puškou zředu a vrah se musel účastnit pohřbu oběti. Po dobu ochranné lhůty mu nesmělo být ublíženo, ale jakmile lhůta vypršela, musela rodina oběti vraždu pomstít. V opačném případě čelila ponížení. Nezřídka proto zasažené rodiny držely mužské členy uvnitř opevněných domů (*kulla*), zatímco veškeré práce musely zastat ženy. Kanun ale pamatoval i na způsob, jak nemilosrdný koloběh vražd zastavit. Znesvářené rodiny se mohly buď na určitou dobu vyhlásit příměří, nebo spor urovnat za cenu finanční náhrady.

Religiozita Albánců

V předkřesťanské éře vyznávali Albánci pohanství, jehož některé prvky přežívaly v duchovní kultuře ještě dlouho po přijetí křesťanství. Např. byly uctívány vodní prameny, stinná místa, v nichž odpočíval dobytek, nebo prastaré stromy, protože se věřilo, že v nich přebývají víly ory a zany. Aby odvrátili pastevcí nemoci dobytka, praktikovali rituál zvaný *kurban*. Obětovali zvíře ze svého stáda a hlavu nechali na určeném místě, kde se jí nikdo nesměl dotknout. Z ornamentiky lidového umění a projevů duchovní kultury je patrný prastarý kult slunce a kult hada, své zvláštní místo má kult mrtvých předků. Takových prvků lze nalézt v duchovní kultuře Albánců nepřeborné množství.

Křesťanství se rozšířilo do Albánie nejpozději ve 3. stol., ale není vyloučeno, že k tomu mohlo dojít ještě o století dříve. Zpočátku pronikalo do romanizovaných a helenizovaných center na pobřeží a poté odtud expandovalo dále do vnitrozemí. Po zrovnoprávnění křesťanství s pohanskou vírou na základě milánského ediktu císaře Konstantina I. byla postupně na albánských územích budována církevní organizace. Z administrativních center provincií římské prefektury Illyricum, Skadaru, Drače a Nikopole, vznikla sídla metropolitů. Stabilitou církevní organizace na Balkáně ovšem otráslý už na přelomu 3. a 4. stol. spory mezi tradičním dogmatismem a ariánskou odnoží křesťanství

zpochyňující Kristovu božskou podstatu. Konflikt vyřešil až první ekumenický koncil v Nikáji (325), který arianismus prohlásil za herezi.

V pozdějších staletích se ale pro změnu stále větší měrou projevovaly kulturní rozdíly mezi západní a východní tradicí křesťanství. Římský patriarchát mající původně postavení *primus inter pares* (první mezi rovnými) si nárokoval svrchovanou moc nad správou celé křesťanské obce, proti čemuž se zvedl na východě značný odpor. Neustále se prohlubovaly rozdíly v teologické rovině – klasickým příkladem je tzv. spor o Filioque (zda Duch Svatý pochází pouze z Otce nebo i ze Syna). Rovněž se měnily zvyklosti při liturgii, východní církve například mimo jiné používala při eucharistii jediné kvašený chléb a zakazovala při liturgii používání hudebních nástrojů. Tyto a mnohé další sporné body nakonec vyústily roku 1054 ve Velké církevní schisma.

Definitivní rozkol mezi západní a východní církví měl za následek to, že se Albánci podobně jako Srbové ocitli v nárazníkovém pásmu, kde se prolínaly vlivy obou znesvářených církví. Toskové, kteří už v minulosti spadali do sféry řeckého kulturního vlivu, vyznávali tedy **pravoslaví**, zatímco z Gegů se stali **římští katolíci**. Je ale nutné zdůraznit, že Albánci ve středověku toto rozdělení sami nevnímali nijak striktně, což ostatně dokumentuje i obojakost vlivného albánského feudála Karla Topii (1331–1388), který se navenek vydával za katolíka, ale zároveň podporoval i pravoslavnou církev církevními stavbami. Rovnováhu mezi katolictvím a pravoslavím mezi Albánci dočasně narušila expanze srbského státu do Albánie za vlády cara Štěpána Dušana (1308–1355), která způsobila, že část albánských katolíků konvertovala k pravoslaví a v etnicky smíšených oblastech se asimilovala se srbským obyvatelstvem. Jakmile se však srbská nadvláda v Albánii rozpadla, získal Řím ztracené pozice ve střední a severní Albánii zpět.

Během osmanské nadvlády Turci nezakazovali křesťanům vyznávat svou víru, ale na rozdíl od muslimského obyvatelstva byli vázáni povinnostmi odvádět daň z hlavy (*cizye*) za každého mužského člena rodiny staršího 14 let. Kromě toho se v pravidelných cyklech opakoval odvod křesťanských chlapců do janičářských oddílů a do služby na sultánově dvoře (*devşirme*). Jedinou cestu ke společenskému kariéernímu vzestupu skýtala konverze k islámu, a tak v balkánských oblastech s původně slabou státní správou (Bosna, Sandžak, Albánie, Rodopy aj.) docházelo masivní islamizaci obyvatelstva. Katolíci měli v Osmanské říši ještě horší postavení než pravoslavní, protože byli Vysokou portou vnímáni jako nebezpeční spojenci cizích mocností, a právě proto byli k islamizaci náchylnější. **Islamizace** postupovala rychleji v severoalbánských oblastech a ve městech, kde žila početná muslimská komunita. Během 17. století se poměr muslimů z jedné desetiny vyšplhal na polovinu a v 18. století dokonce dosáhl dvou třetin celkového počtu obyvatel. Albánští pravoslavní věřící zůstali pod ochranou ochridského arcibiskupství

a později ekumenického patriarchátu v Istanbulu relativně v bezpečí až do druhé poloviny 18. století, kdy i v oblastech jižní Albánie zesílil islamizační tlak. Vztah islamizovaných Albánců k nové víře byl ale často velmi vlažný. Někdy se týkal jen rodových stařešinů, jindy se omezoval jen na změnu jména a občasnou návštěvu mešity. Konvertité, kteří přestoupili na islám jen formálně, byli označováni jako **kryptokřesťané** či albánským slovem *laraman* („strakatý“). Z historie jsou známé příklady, kdy křesťanství tajně praktikovaly celé vesnice (např. v pohorí Karadak na východě Kosova i jinde). Tajní křesťané se mezi sebou oslovovali křesťanskými jmény a jako muslimové vystupovali pouze navenek. Kromě dominantní sunnitské větve islámu našly mezi Albánci úrodnou půdu také různé súfijské řády šíitské odnože islámu, z nichž nejpopulárnější byla **bektášija** pro svůj zvláštní synkretismus islámských tradic s tradicemi křesťanskými a předkřesťanskými, pro svou toleranci vůči jiným náboženstvím či pro svou umírněnost (bektášija např. povoluje konzumaci alkoholu a vůči ženám má vstřícnější vztah než sunnitský islám).

Navzdory náboženské roztržičnosti tradičně vždy panovala mezi Albánci **náboženská tolerance**. Doloženy jsou četné případy velkorodin, kde polovinu jejích členů tvořili katolíci a druhou muslimové. Náboženské rozdíly se v minulosti nestaly překážkou národní jednoty během národního obrození, jak ostatně dokládá výrok Pashka Vasy, jednoho z obrozenců: *Náboženstvím Albánců je albánství!* I dnes je zcela běžné, že si sousedé a přátelé různého vyznání blahopřejí ke svátkům, a až do osudného konfliktu v Kosovu byla patrná i tolerance vůči srbskému pravoslaví. Albánští vojvodové bránili pravoslavné kláštery před nepřáteli.

Gegsko-toskické rozdíly ve folkloru

Přestože albánský etnický prostor relativně nezabírá rozsáhlé území, přispěl členitý reliéf k velké rozmanitosti lidové kultury na malé ploše. Jasně patrné jsou rozdíly mezi gegskou a toskickou etnografickou skupinou, přičemž někdy i drobné detaily lidového oděvu, hudebního projevu či zvyků odlišovaly od sebe dvě sousední vesnice.

Pokud jde o **lidové kroje**, nejdominantnějším znakem mužského kroje v jihoalbánských oblastech je bílá řasená suknice z plátna (*fustanella*), zatímco ve většině gegských oblastí se nosily světlé vlněné kalhoty s typickým černým lemováním, jejichž varianty jsou ale známé i v některých oblastech Makedonie, Srbska a Bulharska. V chladnějších oblastech tvořila součást lidového kroje i plstěná tunika zvaná *dollama*. Neodmyslitelnou součástí mužského kroje představuje bílá vlněná pokrývka, která má v severnějších položených oblastech kulatý tvar (*plis*), přičemž na jihu je běžnější vyšší a zploštělá *qelesha*. Pro ženský kroj na jihu je typické spíše tmavší barvy a světlejší výšivky. V severní Albánii

se nosí velmi pestrý různobarevný kroj, v pohoří Malësia e Madhe a přilehlých oblastech navíc doplněný typickou zvonovitou sukni *xhubleta*. Především pro muslimské prostředí jsou typické i široké kalhoty, šalvary (*çiftjane*).

Obrázek 26

Obrázek 27

Obrázek 28

V lidové hudbě jsou rozdíly mezi albánským jihem a albánským severem postřehnutelné takřikajíc „na první poslech“. Hudba v toskickém prostředí je totiž založena na prastarých pentatonických (pětitónových) stupnicích a většinou lichých rytmech. Charakteristické složení hudebních nástrojů tvoří klarinet, *llauta* (druh dlouhokrké loutny), housle a *def* (druh rámového bubnu). Táhlé rubatové (tj. s volným rytmem) improvizace se nazývají *kaba*. Pro nejzazší jih jsou typické ale i sborové mnohohlasé písně bez hudebního doprovodu. Toskové tancei vesměs kolové tance (*valle*), přičemž za nejproslulejší se pokládá mužský tanec *vallja e burrave*, jinak známý podle místa původu také jako

valle devolliçe, při kterém se první tanečník zaklání a tančí téměř ve vodorovné poloze. Severoalbánská hudba se vyznačuje sedmitónovou stupnicí a převážně sudými rytmy. Typickými nástroji jsou *çifteli* a *sharki* (dlouhokrké strunné nástroje), dále dudy, různé druhy fléten, šalmaj a velký buben. Staré epické písně doprovází jednoduchý smyčcový nástroj *lahuta*. Na albánském severu se tančí jak kolové tance, tak i velmi rozšířený rychlý párový tanec *shota*.

Specifika albánského národního obrození

Zatímco v polovině 19. století jiné balkánské národy bojovaly o své národní státy, což v teorii o moderních národech představuje poslední krok k národní emancipaci, Albánci za nimi v procesu národnostního uvědomování zaostávali. Vysvětluje se to hned několika příčinami. V první řadě na rozdíl od Řeků, Bulharů a Srbů se Albánci nemohli odvolávat na tradici velkých středověkých „národních“ říší, protože albánský etnický prostor tvořil po celou dobu integrální součást Byzantské říše nebo byl rozdroben na malé feudální državy. Skanderbegovo úspěšné sjednocení těchto držav mělo v historickém kontextu pouze epizodický charakter. Dále neměli Albánci svou „národní“ církev. Pravoslavná církev u výše zmíněných národů představovala mimořádně silný sjednocující prvek, kterým se vymezovaly vůči muslimům. Albánci byli naproti tomu z hlediska vyznání roztržštěni na tři až čtyři skupiny: sunnitské muslimy (50 %), beктаše (20 %), pravoslavné křesťany (20 %) a příslušníky římsko-katolického vyznání (10 %). V osmanské společnosti etnicita hrála zanedbatelnou úlohu ve srovnání s konfesní příslušností a v závěrečné etapě dějin Osmanské říše se dokonce osmanské orgány záměrně snažily potlačovat rodící se etnické uvědomění muslimských občanů říše. Právě z tohoto důvodu se osmanský systém dlouhodobě zdráhal většinově muslimským Albáncům dát svolení se vznikem albánského školství. Po bitvě u Küçük Kaynarca (1774) a obzvláště pak v 19. století vznikaly na části území obývaného Albánci řecké a slovanské školy. V neposlední řadě limitovala albánský národně obrozovací proces skutečnost, že Albánci neměli mezi mocnostmi žádného přirozeného spojence, který by hájil albánské zájmy na mezinárodní úrovni. Navíc se potýkali s enormní zaostalostí a chudobou a v důsledku chybějící dopravní infrastruktury mezi sebou jednotlivě izolované mikroregiony v podstatě ani neměly spojení. Drtivá většina albánského obyvatelstva žila na venkově a živila se primitivním zemědělstvím. Z administrativního hlediska náležely albánské oblasti ke čtyřem osmanským správním

jednotkám *vilájetům*: k Janinskému, Bitolskému, Skadarskému a Kosovskému. Vysoká Porta nicméně neměla nad některými odlehlými kraji bezprostřední kontrolu a správu zde svěřovala do rukou místním předákům, *bajraktarům*.

Z dnešního pohledu představuje albánské národní obrození (*Rilindja kombëtare shqiptare*) v podstatě jakýsi malý kulturní zázrak, který zachránil Albánce před jistou asimilací a osudem zapomenutého etnika. Toto hnutí usilovalo o národní sjednocení ve společném nezávislém státě, položilo základy albánské vědě a umělecké literatury a velkou měrou přispělo ke krystalizaci spisovného jazyka. Na ojedinělé „buditelské“ projevy lze narazit už ve druhé čtvrtině 19. století, ale vlastní národní obrození vyvrcholilo obdobím mezi Prizrenskou ligou (1878) a vyhlášením nezávislé Albánie (1912) s tím, že jeho dozvuky byly patrné ještě ve dvacátých letech 20. století.

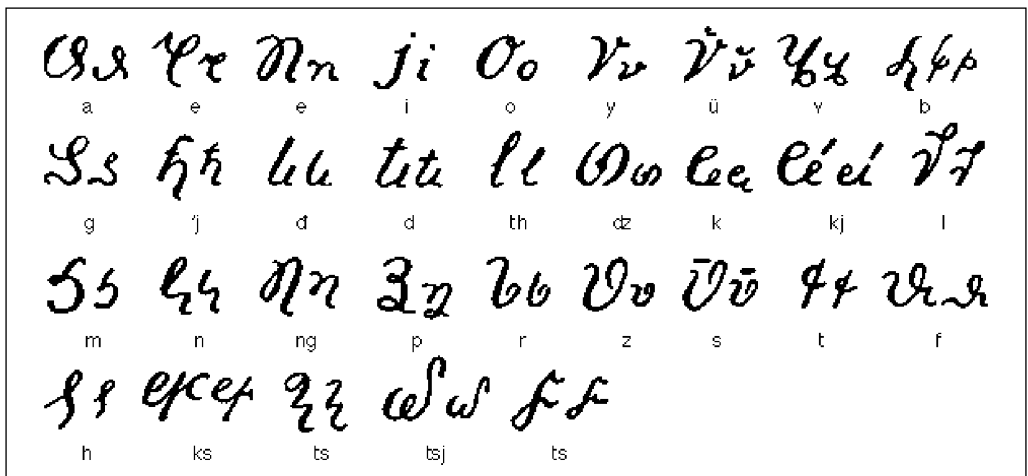
Národně obrozovací impulzy z diaspory

Izolace a extrémní zaostalost ve vlastní Albánii zapříčinily, že ideu národní emancipace hlásaly v počátcích národního obrození albánské intelektuální špičky v diaspoře. Arbereši v Itálii se aktivně účastnili italského *risorgimenta*, Arvanité se zapojili do řeckého národně osvobozenického boje. Skrze tyto zkušenosti pronikaly mezi albánskou diasporu myšlenky Velké francouzské revoluce a romantické ideály národa, přičemž albánská inteligence si stále více uvědomovala potřebu na jedné straně pečovat o albánský jazyk a kulturu a na druhé straně vymanit se zpod turecké nadvlády a směřovat politický vývoj ke vzniku národního státu.

Za prvního předchůdce národního obrození se tradičně považuje advokát a obchodník pravoslavného vyznání **Naum Veqilharxhi** (1797–1854), celým jménem Naum Panajot Bredhi. Narodil se v jihoalbánské vesnici Vithkuq, ale v raném dětství s celou rodinou kvůli zhoršujícímu se postavení pravoslavných věřících do rumunského Valašska, které se v roce 1821 stalo jedním ze dvou ohnisek řeckého národně osvobozenického boje. Zřejmě tato historická událost probudila ve Veqilharxhim vlastenecké cítění. Ačkoliv sám nebyl ani spisovatel ani jazykovědec, plně chápal význam národního jazyka a důležitost vzdělávání v něm, proto se rozhodl sestavit mezi lety 1824–1825 první albánský slabikář *Ëvetari*, který však vyšel až mnohem později v roce 1844. Veqilharxhi v něm na rozdíl od svých literárních předchůdců nepoužil cizí modifikovanou abecedu, ale vlastní unikátní grafický systém o 32 znacích. Rok po prvním vydání slabikář rozšířil a doplnil o důležitou předmluvu. Jednotlivé znaky byly však příliš složité na to, aby se daly použít v praxi, nepokrývaly všechny albánské hlásky a navíc by se tisk speciálními literami neúměrně prodražil, proto se Veqilharxhiho abeceda neujala:

Obrázek 29

Obrázek 30

Albánské národní obrození v pravém slova smyslu však spatřilo světlo světa mezi arberešskou diasporou v Itálii, a to zejména zásluhou čelního představitele tamní inteligence. **Jeronim de Rada** (1814–1903) se narodil v kalabrijské vesnici Maq (Macchia Albanese) do rodiny pravoslavného popa. Studoval na proslulé italsko-albánské Koleji sv. Adriana v San Demetrio Corone a na přání otce se zapsal na právnickou fakultu neapolské univerzity, nicméně už od mládí se jeho zájem soustředil na sběr arbereš-

ské lidové slovesnosti. Později vydal i svou vlastní originální tvorbu, z níž vynikají především romanticky laděné lyrické balady, jejichž děj se odehrává v Albánii: *Milosaovy písně* (Këngët e Milosaos, 1847–1873), *Písně Serafiny Topi* (Këngët e Serafina Topisë, 1839–1897) a *Nešťastný Skanderbeg* (Scanderbeccu i pa-faan, 1872–1884). Pod vlivem událostí v revolučním roce 1848 založil dvojjazyčné italsko-albánské noviny *L'Albanese d'Italia*, vůbec první noviny, které vycházely v albánštině, a v roce 1883 první albánský časopis *Fiàmuri Arbërit – La bandiera dell'Albania*, který vycházel rovněž albánsky i italsky a navzdory turecké cenzuře jej četli i Albánci v Albánii. V posledních letech života zanechal i přínos na poli vědy. Napsal gramatiku albánštiny a svolal historicky první albanologický kongres do Corigliano Calabro (1895). Dopisoval si s celou řadou albánských osobností i cizích albanistů.

Obrázek 31

Nositelé národního obrození uvnitř Osmanské říše

V šedesátých letech 19. století se albánské národní hnutí začalo prosazovat i ve vlastní Albánii zásluhou úzkých elitních kruhů různé náboženské příslušnosti. Tito buditelé se seznamovali s myšlenkami romantického nacionalismu při pobytu v zahraničí a udržovali kontakt s ohnisky národního obrození v diaspoře. Několikrát se dokonce pokusili sdružit v kulturní společnost, nicméně osmanské orgány albánským požadavkům nevyhověly, k čemuž přispěl i odmítavý postoj konstantinopolského patriarchátu.

Jazykovědec, spisovatel a překladatel **Konstandin Kristoforidhi** (1836–1895) se narodil v Elbasanu do pravoslavné rodiny. Díky jazykovému nadání a několika expedicím v terénu dokonale poznal dialektologickou strukturu albánského jazyka, což mělo zá-

sadní význam pro jeho pozdější spolupráci s Britskou biblickou společností (*British and Foreign Bible Society*). Kristoforidhi přeložil celý *Nový Zákon* (Dhjata e Re) a větší část *Starého Zákona* (Dhjata e Vjetër) do obou variant albánštiny, jak jemu vlastní toskické, tak do gegské. Jazyk jeho děl se vyznačoval lehkostí a srozumitelností, i když byl zapříisáhlý purista odmítající turcismy, slavismy a romanismy. Slova cizího původu nahrazoval albánskými slovy, která čerpal buď z děl autorů 16. a 17. století, nebo z lidového jazyka, případně vytvářel neologismy, z nichž některé se aktivně používají v albánštině dodnes. Není zcela jasné, jestli toskickou variantu zapisoval přízpůsobenou řeckou abecedou z pověření zmíněné Britské biblické společnosti, nebo jestli k ní inklinoval sám. Velký význam měly i jeho *Albánsko-řecký slovník* (1904) a řecky psaná *Gramatika albánského jazyka* (1882) na bázi toskičtiny.

Obrázek 32

Na čelních pozicích albánského národního hnutí uvnitř Osmanské říše pak stanuli tři bratři z beктаšské aristokratické rodiny Frashëriů: **Abdyl Frashëri** (1839–1892), **Naim Frashëri** (1846–1900) a **Sami Frashëri** (1850–1904). Tato rodina pocházela z jihoalbánské vesnice Frashër poblíž Përmetu, ale v roce 1865 po smrti obou rodičů se usadila v Janině, kde oba mladší bratři navštěvovali proslulou řeckou školu Zosimea scholi.

Obrázek 33

Obrázek 34

Obrázek 35

Starost o rodinu padla na bedra Abdylovi, který se živil jako obchodník, později jako celní úředník v Janině a nakonec byl roku 1877 zvolen poslancem tureckého parlamentu. Abdyl Frashëri byl aktivní spíše politicky než kulturně, za což padl v nemilost tureckých orgánů, a proto se rozhodl emigrovat do Itálie. Byl však Turky zadržen u Elbasanu a odsouzen k doživotnímu žaláři. Na přímluvu jistého paši mu byla udělena milost.

Naim je zase považován za básníka národního obrození. V Janině absolvoval klasické vzdělání západního typu, ale soukromě se zabýval i orientálními jazyky (především perštinou). Posléze působil jako státní zaměstnanec, nejprve v Beratu, potom v Sarandě a na-

konec se stal ředitelem cenzurní rady tureckého ministerstva školství, a proto neuváděl u svých děl celé jméno, ale pouze iniciály. Je autorem nacionalistických básní *Opravdová touha Albánců* (O alithis pothos ton Skypetaron, 1886 v řečtině) a *Albánie* (Shqipëria), z nichž druhá kolovala jako rukopis mezi albánskou diasporou v Rumunsku. Nacionalisticky orientovaná poezie Naima Frashëriho idealizovala albánské dějiny, dávala je do protikladu s žalostnou přítomností, kterou je nutno překonat, přičemž hlavním nástrojem pokroku se mělo stát vzdělávání. V dalších básnických sbírkách nostalgicky zobrazoval albánskou vesnici. Za své vrcholné dílo ale považoval historický epos *Skanderbeg* (Istori e Skënderbeut, přibližně 1895), který napsal v posledních letech tvorby.

Nejmladší z bratrů, Sami Frashëri, pracoval nejprve ve státních službách v Janinském vilájetu a potom se usadil v Istanbulu. Řídil několik tureckých a arabských novin a časopisů, které zároveň využíval pro propagaci albánské otázky. V roce 1878 jmenoval Ústřední výbor pro obranu práv albánské národnosti zvláštní komisi za účelem vyřešení otázky jednotného albánského pravopisu, které Sami Frashëri předsedal. Vytvořil modifikaci latinky na fonetickém principu, doplněnou o některé znaky z řecké abecedy, která vešla do dějin pod označením „istanbulská“ (*alfabeti i Stambollit*). Tuto abecedu přijala a používala ve svých publikacích o rok později ustanovená Společnost pro vydávání albánských tisků (*Shoqëria e të Shtypurë Shkronja Shqip*) častěji známá pod jménem Istanbulská společnost (*Shoqëria e Stambollit*), do jejíhož čela byl opět zvolen Sami Frashëri. Istanbulská společnost okamžitě po svém vzniku zahájila bohatou kulturně osvětovou a publikační činnost. Její pobočky vznikaly uvnitř i mimo hranice Osmanské říše, a když se turecké orgány později všemi možnými prostředky snažily albánské národní hnutí potlačit, přesunula svoje aktivity do rumunské Bukurešti.

Dalším ohniskem národního hnutí se stalo město Skadar v severní Albánii, přičemž čelní osobnost skadarského kulturního života představoval **Pashko Vasa** (1825–1892). Na počátku kariéry pracoval jako tajemník britského konzulátu ve Skadaru. Na prahu událostí revolučního roku 1848 odjel do Itálie a následujícího roku se osobně účastnil protirakouského benátského povstání. Jakmile dorazily rakouské oddíly, byl nucen stáhnout se do Ancony ve střední Itálii a odtud byl coby občan Osmanské říše deportován do Istanbulu. Svým italským peripetiím věnoval dokonce memoáry v italštině. Po návratu do Turecka se uplatnil na tureckém ministerstvu zahraničních věcí, které ho vyslalo na určitou dobu do Londýna, do Amsterdamu a nakonec ve funkci generálního guvernéra Libanonu do Bejrútu, kde zemřel. Ačkoliv působil v tureckých státních službách, byl členem všech důležitých albánských kulturně osvětových a politických sdružení a neúnavně propagoval albánskou otázku v zahraničí především svoji historicko-kritickou studií

Pravda o Albáncích a Albánii, která se dočkala překladu do mnoha jazyků. V následující ukázce hájí nejdůležitější bod politického programu Prizrenské ligy:

Je pak v obecném zájmu sjednotit celou Albánii do jednoho jediného vlá-
jetu, dát jí prostou, kompaktní a silnou organizaci, zapojit do její správy do-
mácí element, a tak pod žezlem Jeho Majestátu sultána zahájit věk jednoty,
svornosti a bratrství pro všechna náboženství.

(WASSA, Efendi. *Albanien und die Albanesen. Eine historisch-kritische Studie*. Berlin 1879, s. 64)

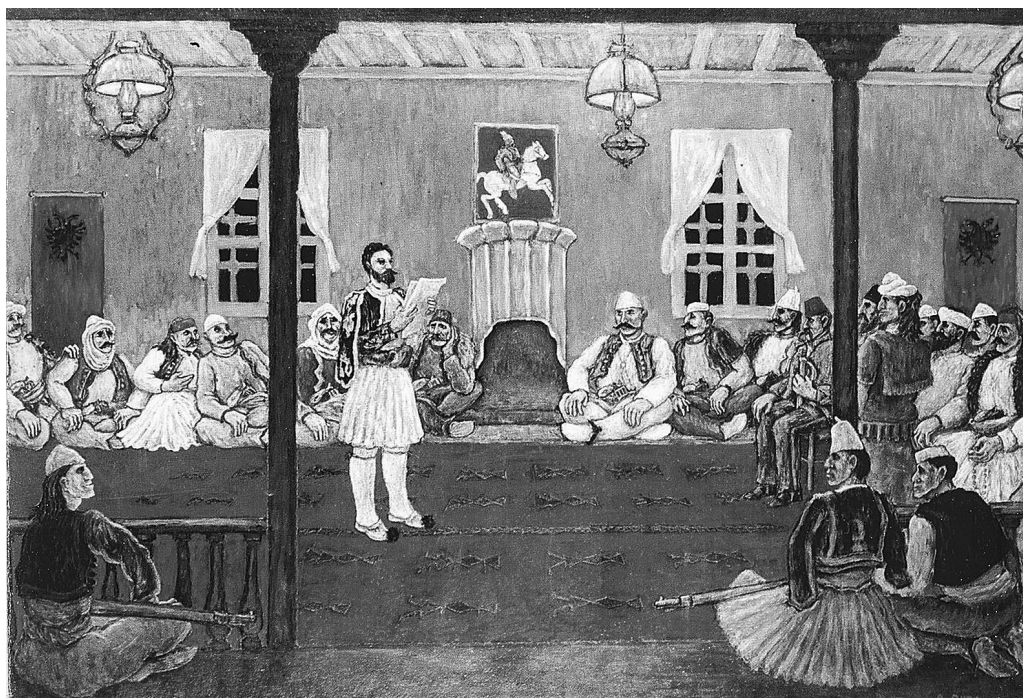

Obrázek 36

Politické koncepce albánského národního hnutí

Balkán se v době tzv. velké východní krize (1875–1878) ocitl na prahu událostí, které měly zásadním způsobem překreslit jeho politickou mapu. Osmanská říše se již dávno nacházela za zenitem své slávy a v mocenském zákulisí se naplno rozběhly plány na rozdělení balkánských tureckých držav. Albánská inteligence si během rusko-turecké války 1877–1878 uvědomovala negativní důsledky plynoucí pro ně z ruského vítězství a s velkou nelibostí nesla závěry sanstefanské dohody. Již v polovině prosince 1877 se v Istanbulu zformoval Ústřední výbor pro obranu práv albánské národnosti (*Komiteti qendror për mbrojtjen e të drejtave të kombësisë shqiptare*), zkráceně Istanbulský výbor (*Komiteti*

i Stambollit), do jehož čela se postavil představitel radikálního křídla albánského hnutí Abdyl Frashëri. Istanbulský výbor na jaře 1878 zahájil rozsáhlou propagandu, apeloval na Vysokou Portu, aby se nevzdávala albánských území na úkor balkánských států, a na mocnosti, aby v žádném případě rozdrobování albánského území nepodporovaly. Doslova v poslední chvíli bylo na 10. června 1878 do Prizrenu svoláno celonárodní albánské shromáždění, které vstoupilo do historie jako Albánská nebo Prizrenská liga (*Lidhja e Prizrenit*), aby před celou Evropou hájilo zájmy Albánců. Do čela komise pro zahraniční vztahy byl zvolen již zmíněný Abdyl Frashëri. Protože do Prizrenu přijeli rokovat drtivou většinou zástupci z řad muslimů (katolíků byl jen malý počet, pravoslavní nebyli zastoupeni prakticky vůbec), určitou dobu trvalo, než se Prizrenská liga povznesla od obrany pozic muslimů k obraně celonárodních albánských zájmů, a navíc musela překlenout vlastní vnitřní politickou roztržičnost, neboť reprezentovala jak radikální, tak liberální proudy, přívržence i odpůrce sultánského režimu. Prizrenská liga nakonec adresovala Berlínskému kongresu, který ukončil velkou východní krizi, petici proti dělení albánských území, přičemž Albánci vkládali naděje zejména do britské delegace, poněvadž Velká Británie byla tradičně spojencem Osmanské říše. Od sultána zase Prizrenská liga později požadovala sjednocení čtyř vilájetů dosavadních (skadarského, kosovského, bitolského a janinského) v jeden autonomní albánský vilájet *Arnavutluk* s albánským úředním jazykem, vlastním školstvím a armádou. Albánský emancipační program však přišel příliš pozdě na to, aby našel v Evropě, resp. u Berlínského kongresu, větší ohlas. Předseda Kongresu Otto von Bismarck prohlásil, že o žádných Albáncích nikdy neslyšel, a tak se vyslanec Prizrenské ligy Abdyl Frashëri v Berlíně obrazně řečeno „otočil na podpatku“ a veškeré vynaložené úsilí ligistů přišlo vniveč. Albánci byli totiž prakticky ztotožňováni s Turky, tj. s národem, který z války vyšel jako poražený. Nejčernější obavy Albánců se naplnily.

Obrázek 37

V období po Berlínském kongresu (1878) panovaly mezi gegskými kruhy revoluční nálady a rozčarování z odmítavého přístupu Vysoké Porty vůči autonomistickým požadavkům Prizrenské ligy. Ozbrojený střet mezi ligisty a osmanskou armádou u Ulcinje v listopadu 1880 Albánce jen utvrdil v přesvědčení, že politickou cestou jen stěží dosáhnou nějakých hmatatelných výsledků, a proto se rozhodli jednat na vlastní pěst. Jakmile liga opět získala pod kontrolu kolébku hnutí, město Prizren, svolala tam počátkem ledna 1881 mimořádný sněm, aby nastolila albánskou autonomní správu. Bylo rozhodnuto, že její ústřední výbor převezme funkci prozatímní vlády, v jejímž čele stanul Ymer Prishtina, zatímco představitelům radikálního křídla Abdylovi Frashërimu a Sulejmanovi Vokshimu byly svěřeny rezorty zahraničí a obrany. Během necelých dvou měsíců od zasedání v Prizrenu si ligisté podmanili celý kosovský vilájet vyjma novopazarského sandžaku.

V době, kdy se sultánovi Abdülhamidovi II. říše takříkajíc hroutila pod rukama a okolní státy z ní kousek po kousku ukrajovaly, bylo jeho bytostným zájmem potlačit albánské povstání, jímž by se mohly nakazit i další muslimská etnika a ještě více tak po-

demlít stabilitu státu. Jakmile sultánovi uvolnilo ruce pominutí hrozby válečného střetu s Řeckem v Thesálii a Epiru, poslal v březnu 1881 vojsko Derviše paši, aby povstání ligistů zpacifikovalo. Turecké vojsko postupně získávalo pod kontrolu na přelomu dubna a května jedno po druhém kosovská města a Prizrenská liga nakonec dopadla velmi neslavně. Její čelní představitel Ymer Prishtina byl nucen uchýlit se do bezpečí do Černé Hory, Abdyl Frashëri byl zatčen a odsouzen k trestu smrti (dodatečně mu byl trest snížen na doživotí) a ostatní se museli zřít snů o autonomii ve zvláštních prohlášeních. Turecké vojsko sice rozprášilo hnutí ligistů a připravilo tak Albánce o jednotnou organizaci, nicméně zvláště v hornatých krajích, nedokázalo zlomit vzdor kačáků (albánské gerily) vůči sultánskému režimu. Došlo tudíž k tomu, že albánská revolta přešla zpět k izolovaným lokálním povstáním bez celonárodních cílů.

Na konci 90. let 19. století mezi Albánci opět na povrch vyvěraly obavy z možné expanze balkánských sousedů a po delší pauze Istanbul opět musel čelit albánským autonomistickým požadavkům. Když se k nim stávající režim otočil zády stejně, jako to udělal už předtím, vypukla v Kosovu další povstání. Nakonec se ve dnech 26. až 30. ledna 1899 v Peći (Pejë) sešli radikálové z kosovského vilájetu, aby vyhlásili novou ligu, která půjde ve stopách té předchozí. Hlavním organizátorem Pejské ligy se stal Haxhi Mulla Zeka. Ze závěrečné deklarace vyplývalo, že Albánci hodlali čelit drobení území s albánským osídlením se zbraní v ruce, ale zároveň vyjádřili svou loajalitu vůči sultánovi a věrnost islámu. Sultán Abdulhamid II. sice zpočátku projevoval vůči Pejské lize určitou benevolenci, ale cílevědomé kroky ligistů k nastolení autonomie ho velmi brzy přiměly tento postoj opustit a přikročit k potlačení povstání vojenskými prostředky. Nakonec se ale v závěru roku 1900 Turkům znovu podařilo ligisty rozprášit.

Politickým manifestem albánského národního hnutí se stal traktát Samiho Frashëriho *Albánie, čím byla, čím je a čím se stane* (Shqipëria ç'ka qenë, ç'është e ç'do të bëhetë, 1899). V první části rozebírá autor albánskou historii, snaží se obhájit pelasgický původ Albánců a tvrzení, že Albánci patří mezi nejstarší národy v Evropě. Ve druhé části vylíčil otrěsnou bídu Albánců po reformách Tanzimat. Osmanskou říši označil za mrtvou a na jejích troskách si představoval vyrůst novou Albánií. V poslední části se vyslovoval pro to, aby se Albánie od Osmanské říše odtrhla co možná nejrychleji kvůli nebezpečí dělení albánských území ze strany sousedů. Poslední část traktátu věnoval vizím, jakým směrem by se měla ubírat do budoucna Albánie – k parlamentní demokracii a vzdělané občanské společnosti, která nedělá rozdíly v původu ani náboženském vyznání jedince.

Od mladoturecké revoluce k nezávislé Albánii

Netrvalo dlouho a následovalo další období protivládních aktivit, když se albánští autonomisté velmi sblížili s mladotureckým opozičním hnutím hlásajícím „jednotu a pokrok“, které se masově šířilo zejména v Makedonii. Albánci si od mladoturecké revoluce slibovali naplnění autonomistických vizí a mladoturci si byli zase vědomi jejich potenciálu, a proto se je všemožně snažili ještě víc rozněcovat. Poněvadž mladoturci vyhrožovali tažením na Istanbul, sultán raději přistoupil na obnovení ústavy a vypsání parlamentních voleb. Mladoturecká revoluce tak zvítězila nad abdulhamidovským absolutismem, lidé v mnoha částech říše se nechali strhnout euforií, nicméně Albánci poměrně rychle pochopili, že mladoturecké vítězství jim příliš mnoho užitku nepřinese. Předrevoluční sliby jako by se vypařily, namísto toho nový režim obyvatelstvo zatížil daněmi a nejrůznějšími omezeními (např. vlastnictví zbraní) a albánskou kulturně osvětovou činnost potíral se stejnou razancí jako Abdulhamid II.

Ani po tolika neúspěšných pokusech vydobýt si autonomii se Albánci v kosovském vilájetu nenechali odradit od dalšího, tentokrát celoalbánského, protitureckého povstání, na které spřádal plány především zapálený vlastenec Hasan Prishtina. Ve dnech 21.–25. května 1912 se za tímto účelem sešel sněm v Juniku. Sněm schválil předběžnou verzi požadavků vůči mladoturecké vládě, ale aby si udržel podporu konzervativních gegských kruhů, musel Hasan Prishtina později seznam požadavků zrevidovat, přičemž tato upravená verze, ze které byla vypuštěna otázka budoucího postavení albánských oblastí v rámci Osmanské říše, vstoupila do historie jako „čtrnáct bodů Hasana Prishtiny“: zvláštní soudnictví, výkon vojenské služby pouze na území Albánie, právo na zbraň, úředníci znalí místních poměrů, zřízení albánského školství v albánštině, stavba silnic, ochrana islámského práva, potrestání bývalých mladotureckých velkovezírů, generální amnestie a náhrada škod způsobených během posledního povstání.

Mladoturecká vláda neměla dost sil, aby albánské povstání potlačila, a proto na začátku srpna vyslala svého zástupce Ibrahima pašu do Prištiny, aby se s povstalcí pokusil vyjednat příměří, ale marně. Jelikož vláda Ahmeda Muhtara paši s vyjádřením k albánskému ultimátu, již zmíněným čtrnácti bodům, dlouho otálela, obsadili povstalci v srpnu 1912 Skopji. Nakonec istanbulská vláda poprvé ukázala povstalcům smířlivou tvář a požadavkům Hasana Prishtiny, i když s určitými výhradami, vyhověla. Povstání bylo tudíž rozpuštěno. Je třeba ale zdůraznit, že turecká benevolence k Albáncům přišla příliš pozdě, protože křesťanské státy na Balkáně (Řecko, Bulharsko, Srbsko, Černá Hora) v chaosu nastalém po mladoturecké revoluci (1908) vycítily možnost, jak definitivně Osmanskou říši vytlačit z Balkánu a zbylá území si navzájem rozdělit.

Posledního zářijového dne roku 1912 balkánští spojenci adresovali istanbulské vládě nesplnitelné ultimátum autonomie pro křesťanské oblasti, ta ho okamžitě odmítla, načež Černá Hora jako první vyhlásila Turecku tzv. první balkánskou válku, 18. října ji následovaly i Srbsko, Bulharsko a Řecko. Za situace, kdy armády sousedních národů pronikaly ze všech stran na albánské území, se politické iniciativy chopil Ismail Qemali (1863–1919), který jedinou budoucnost viděl ve vyhlášení nezávislého albánského státu. Pro tuto možnost se snažil získat nejdříve stoupence mezi samotnými Albánci na setkání v Bukurešti, posléze se vypravil i do Vídně a žádal politickou podporu ze strany Rakouska-Uherska. Poté se urychleně vrátil do Albánie a svolal sněm do jihoalbánské Vlory (Valony), kde zástupci takřka všech albánských krajů vyhlásili 28. listopadu 1912 s okamžitou platností **nezávislost Albánie**. Albánci získali svůj národní stát, čímž se završila jedna z nejdůležitějších kapitol albánského národního obrození. Nicméně o dalším osudu Albánie a zejména o jejím územním rozsahu se jednalo až později na konferenci velmocí v Londýně. Londýnská mírová smlouva z 30. května 1913 uznala existenci Albánie, avšak tzv. Protokol z Florencie ratifikovaný 17. prosince 1913 přiznal Albánii území v mnohem menším rozsahu, než jaký by reálně odpovídal etnickým hranicím, a tento stav trvá dodnes.

